

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Maja Kovačević

**LIKOVNI U ZBIRCI BAJKI DAMJANOVO JEZERO ANTE
GARDAŠA**

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2015.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

**LIKOVNI U ZBIRCI BAJKI DAMJANOVO JEZERO ANTE
GARDAŠA**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Dječja književnost

Mentorica: doc. dr. sc. Valentina Majdenić

Sumentorica: dr. sc. Vedrana Živković Zebec, viši asist.

Studentica: Maja Kovačević

Matični broj: 2115

Modul: B

Osijek, listopad, 2015.

*Ovaj rad posvećujem osobama koje su bile moja snaga,
potpora, oslonac i nepresušan izvor ljubavi kroz cijeli
život, **roditeljima Radi i Stevanu**. Hvala Vam na svemu!*

SADRŽAJ

Sažetak

Uvod	1
1. Bajka	2
1.1. Klasične bajke	3
1.2. Moderne bajke	3
1.3. Fantastične priče	4
1.4. Priče i romani s bajkovitim motivima	5
2. Elementi bajke	6
2.1. Stvarni i nestvari motivi	6
2.2. Struktura	6
2.3. Vrijeme i prostor	7
2.4. Dom, obitelj i ognjište	7
2.5. Biblijski motivi	8
2.6. Nasilje	8
2.7. Poučnost	8
2.8. Zašto bajka djetetu?	8
3. Likovi	10
3.1. Dobri i zli likovi	10
3.2. Nadnaravni likovi	11
3.2.1. Vile i vilenjaci	11
3.2.2. Vještice i vještci	12
3.2.3. Divovi i zmajevi	12
3.2.4. Patuljci i čovječuljci	13

3.3.	Likovi pomagači	13
3.4.	Pretvaranje i prerušavanje	13
3.5.	Uvjet i kušnja	14
3.6.	Kušnja i nagrada	14
3.7.	Blago	15
4.	Život i djelo Ante Gardaša	16
5.	<i>Damjanovo jezero</i>	18
5.1.	Likovu u zbirci <i>Damjanovo jezero</i>	19
5.2.	<i>Brončani kotilić</i>	20
5.3.	<i>Damjanovo jezero</i>	24
5.4.	<i>Ledendvor</i>	27
5.5.	<i>Čudo na kamenitom brijegu</i>	31
5.6.	<i>Lahorka</i>	35
5.7.	<i>Kraljica Felicita</i>	39
5.8.	<i>Zelenkova njiska</i>	43
5.9.	<i>Krilati Bolem</i>	46
6.	Zaključak	50
	Bibliografija	52
	Literatura	52

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad rezultat je analiziranja likova iz zbirke bajki *Damjanovo jezero* Ante Gardaša, prema tri kriterija: svijetu iz kojega dolaze odnosno podjele na zbiljske i nadnaravne, etičnosti odnosno podjeli na dobre i zle i socijalnome stanju odnosno podjeli na bogate i siromašne. Lik će prema opisu vanjskoga izgleda, postupcima i ponašanju kao i podrijetlu i socijalnom stanju biti raspoređen u navedene kategorije.

Anto Gardaš primjer je ustrajnog i discipliniranog pisca koji je u svom stvaralaštvu primjenio brlićevski model, a njegovi poticatelji, prvi kritičari i redaktori bila su njegova djeca Miron i Melita. Zbirkom *Damjanovo jezero* Gardaš se okreće klasičnom obliku bajki.

Zbirka donosi podjednak broj likova iz stvarnoga i nadnaravnoga svijeta, no i ravnotežu između dobrih i zlih likova, no ne donosi konkretne informacije o ekonomskome stanju likova, stoga ih saznajemo kroz opise domova likova, njihovih postupaka ili događaja oko kojih se gradi radnja bajke. Etičnost likova najvećim je dijelom prikazana crno-bijelom karakterizacijom likova uz dopunu ili isključivo s detaljnim, sadržajnijim i opširnijim opisima. Ovisno o zastupljenosti pojedinih likova u bajci, njihovoj karakterizaciji i uloz te jedinstvu stvarnoga i nadnaravnoga svijeta bajke su određene kao klasične bajke, moderne bajke, fantastične priče ili nisu jednoznačno određene.

Ključne riječi: *Damjanovo jezero*, Ante Gardaš, bajka, likovi u bajkama

UVOD

Tema je ovoga diplomskoga rada analiza likova u zbirci bajki *Damjanovo jezero* Ante Gardaša. U uvodnim poglavljima rada donose se informacije o bajkama te o životu i radu autora analizirane zbirke, Anti Gardašu.

Primarni je cilj rada upoznati čitatelja s pojmom bajke, obilježjima bajke i razlučivanjem likova u bajci prema podjeli koju je Ana Pintarić donijela u knjizi *Umjetničke bajke*, a sve s ciljem određivanja smatra li se navedena zbirka prema likovima koji se pojavljuju klasičnom ili modernom zbirkom bajki. U radu su analizirane sve bajke koje čine navedenu zbirku, njih osam: *Brončani kotlić*, *Damjanovo jezero*, *Ledendvor*, *Čudo na Kamenitom brijegu*, *Lahorka*, *Kraljica Felicita*, *Zelenkova njiska* i *Krilati Bolem*.

Osim definiranja pojma bajke, u radu se donosi i struktura bajki kao i podjela prema vremenu nastanka i prevladavajućim elementima. Također, kratko se problematizira i često pitanje primjerenosti bajki djeci.

Saznajemo i kako su se likovi mijenjali od klasičnu do moderne bajke. Prije analize pojedinačnih bajki, doznajemo informacije o cjelokupnoj zbirci. Kroz ovaj rad pokušat ćemo podijeliti likove prema tri kriterija: svijetu iz kojega dolaze, etičnosti i socijalnome statusu. Također ćemo utvrditi javljaju li se u bajkama likovi pomagači i tko su oni; postoje li čarobni predmeti u bajkama i koji su; pretvaraju li se likovi; postoje li kušnja i uvjet u bajci; te jesu li dobri likovi nagrađeni za svoje postupke, a zli zbog svojih kažnjeni. Postupci likova bit će nam okosnica za donošenje pouke koju svaka bajka prenosi čitatelju.

Teorijsko polazište za pisanje ovoga rada bile su knjige *Umjetničke bajke- teorija, pregled i interpretacije* te članak *Zlatna kočija s dvanaest bijelih konja* autorice Ane Pintarić. U izradi rada korišteni su i naslovi Stjepana Hranjeca: *Dječji hrvatski klasici*, *Pregled hrvatske dječje književnosti*, *Ogledi o dječjoj književnosti* i članak *Etičnost bajke ili: Zašto bajka djetetu?* iz zbornika radova znanstvenoga skupa *Zlatni Danci 3: Bajke od davnina pa do naših dana*. Rad je upotpunjen i informacijama iz članka Dubravke Težak *Gardaševo mjesto u hrvatskoj dječjoj književnosti* iz zbornika radova znanstvenoga skupa *Zlatni danci 9: Život i djelo(vanje) Ante Gardaša* i knjige *Interpretacija bajke* napisane u suradnji sa Stjepkom Težakom.

1. BAJKA

Ne možemo govoriti o bajci da se prije toga ne osvrnemo na korijen te riječi. Bajka dolazi od glagola bajati što znači čarati ili vraćati, to jest govorenjem posebnih riječi i obavljanjem posebnih radnji tjerati od nekoga ili na nekoga zlo. Glagol bajati pak znači i lijepo pričati, stvarati priču oko nečega netočnoga sa željom da se nekoga prevari (Težak i Težak, 1997).

Pridjev bajan u književnom smislu zabilježen je kao čaroban, divan, krasan, zanosan, dok pridjev bajkovit govori da nešto sadrži elemente bajke.

Sama riječ bajka nema isto značenje u književnoj teoriji i razgovornome smislu. U književnoj teoriji bajka je književno djelo u kojem se bez začudnosti susreću zbiljski i nadnaravni svijet, dok u razgovornom smislu ona ima podcjenjivačko i omalovažavajuće značenje te se upotrebljava umjesto riječi izmišljotina, prazna priča ili budalaština (Pintarić, 2008).

Proučavanjem literature nailazimo na nekoliko različitih definicija bajke. Prema Dubravki i Stjepku Težaku bajka je: *svaka priča, narodna ili umjetnička, u kojoj je slika svijeta izgrađena na iracionalnim, nadnaravnim elementima, priča u kojoj je, baš kao u crtanom filmu, sve moguće.* (1997:7)

Stjepan Hranjec pak u svojem *Pregledu hrvatske dječje književnosti* iz 2006. godine navodi definiciju bajki dvaju autora. Prema Lüthyju bajka počiva na čudesnosti, a čudo je za njega element radnje i u bajci se ono podrazumijeva te je zbog toga svijet bajki jednodimenzionalan i u njemu postoje zakonitosti nove stvarnosti. Dok je prema Kurtu Rankeu bajka priča čudnog sadržaja koja je neovisna od uvjeta zbiljskoga svijeta, sa svojim kategorijama uzorka, vremena i prostora i zbog toga ne teži vjerodostojnosti (nav. dj, 2006).

Ana Pintarić u svojoj knjizi *Umjetničke bajke: teorija, pregled i interpretacije* za bajku kaže: *Bajka je jednostavna prozna vrsta prepoznatljiva po čudesnim pretvaranjima, jedinstvenom zbiljskom i nadnaravnom svijetu, ponavljanju radnje, prepoznatljivim likovima, sukobu dobra i zla, nagradi i kazni, postavljanju uvjeta i kušnji, odgađanju nagrade te čarobnim predmatima i čudesnim pretvaranjima. U određenju bajke pojam čudno, čarobno ili nadnaravno govori o njezinoj posebnosti i ljepoti među pričama, te je mnogi nazivaju kraljicom priče.* (2008:7)

Sjepko Težak pak kaže kako se neće pogriješiti uzme li se termin bajka za sve priče u kojima je slika svijeta izgrađena na nestvarim, nadnaravnim elementima i u kojima je kao i u animiranome filmu sve moguće, a ne moraju se steći svi elementi bajke pučkoga,

grimovskoga tipa. Dakle, sva književna djela u kojima se događa nešto neobjašnjivo možemo nazvati bajkom. Ipak ukoliko pogledamo ustroj književne zbilje od Perraulta do danas, možemo uočiti raslojavanje na klasičnu i modernu bajku te fantastičnu priču (Pintarić, 2008). U nastavku rada donijet će se najvažnije karakteristike svake od navedenih podvrsta.

Dubravka i Stjepko Težak također navode: *Gotovo nema bajke iz koje ne proviruje čežnja za pobjedom dobra, istine, pravde, a za narodnu bajku to je i jedna od neizbježivih osobina.* (1997:7)

1.1. Klasične bajke

Klasične bajke su uzorne bajke, to jest one bajke koje su utemeljile umjetničku ili autorsku bajku u svjetskoj književnosti i koju su od 1696. do 1888. pisali Charls Perrault, Jeanne-Marie LePrince De Beaumont, Jakob i Wilhelm Grimm, Aleksandar Sergejevič Puškin, Hans Christian Andersen, Božena Němcová, Aleksandar Nikolajevič Afanasjev i Oskar Wilde. Klasična bajka se može prepoznati i po jedinstvu stvarnoga i zamišljenoga svijeta, stereotipnoj kompoziciji, sukobu dobra i zla i pobjedi dobra, uvjetu i kušnji, odgođenoj nagradi, ponavljanju radnje ili dijaloga, po dvorcima, kolibama, likovima kraljeva i kraljica, drvosječa i postolara, nadnaravnim pomagačima iz svijeta vila, čarobnica, divova, zmajeva, neobjašnjivim događajima, čarobnim predmetima i riječima. Termin klasične bajke rabimo i za djela u hrvatskoj književnosti koja su od 1863. do 1922. pisali August Šenoa, Vladimir Nazor, Ivana Brlić-Mažuranić i Josip Cvrtila (Pintarić, 2008).

1.2. Moderne bajke

U modernim bajkama uočavaju se promjene na više razina: izostavlja se uobičajeni stereotipni uvod, *Bio jednom jedan kralj...*, bajka započinje in medias res, dijalogom, pejzažnim opisima, promjenom pripovjedačeva gledišta ili ironiziranjem stereotipnog početka npr. *„Bila jednom jedna patka...*, *Bio jednom jedan pravi pravcati student...* Opisi likova, mjesta i vremena sadržajni su i bogatiji od onih u klasičnim bajkama i sve češće nailazimo na funkcionalni pejzaži opis i stilske figure, dok su postupci likova motiviraniji.

Uz kraljevine, kraljeve, pastire, vile, čarobnjake i ostale likove klasičnih bajki moderna bajka u ulozi lika može imati svašta, od igračaka, figurica i likova izrezanih od papira do odbačenih

komadića razbijene boce. Modernu bajku prepoznajemo i po izostanku nagrade i kazne, a zaslužena nagrada zna zaobići likove koji su ju zaslužili ili pak stići prekasno (npr. nakon moralne pravde lik umre).

Najvažniji svjetski predstavnici moderne bajke su Hans Christian Andersen, Oscar Wilde i braća Karel i Josef Čapek. Začetnici moderne bajke Hrvatskoj su Vladimir Nazor i Josip Cvrtila, a djelomice ih nastavlja Jagoda Truhelka dok pun procvat doživljavaju u djelima Sunčane Škrinjarić, Nade Iveljić, Višnje Stahuljak, Zvezdane Odobašić, Ante Gardaša, Snježane Grković-Janjić, Želimira Hercigonje, Jadranke Klepac ili Vjekoslave Huljić (Pintarić, 2008).

1.3. Fantastične priče

U modernoj bajci sumnja se u postojanje čudesnoga za razliku od klasične, no ako se stvarni svijet odvoji od nadnaravnoga snom, propadanjem u neki otvor, otvaranjem nekih nevidljivih vrata govorimo o novom žaru to jest fantastičnim pričama. Likovi fantastičnih priča su djeca koja se vole igrati i maštati, one tematiziraju suvremenost, možemo pronaći nestvarne likove (vile, čarobnjake, patuljke, vještice, zmajeve, divove), ali u novoj ulozi i smanjenih čarobnjačkih sposobnosti.

Lewis Carroll s djelima *Alica u Zemlji Čudesna* (1865.) i *Alica s onu stranu ogledala* (1872.) smatra se začetnikom fantastične priče. Carrollovim putem kreće i Frank Lyman Baum s *Čarobnjakom iz Oza* (1900.), James Matthew Barrie s *Petrom Panom u Kensingtonskim vrtovima* (1906.) itd. .

Tijekom druge polovice 20. stoljeća u hrvatskoj se književnosti pišu djela koja se mogu nazvati i modernim bajkama i fantastičnim pričama što vidimo u djelima Sunčane Škrinjarić, Nade Iveljić, Višnje Stahuljak, Dubravke Ugrešić, Dunje Kalilić, Anice Gjerek i Maje Gjerek Lovreković, Stanislava Femenića, Ljerke Car-Matutinović, Željke Horvat-Vukelja, Tihomira Horvata, Vjekoslave Huljić, Jadranke Klepac, Zvezdane Odobašić, Lidije Bajuk Pecotić itd. (Pintarić, 2008).

1.4. Priče i romani s bajkovitim motivima

U postmodernističkim pričama i romanima u kojima je književni svijet sastavljen od stvanih i nadnaravnih motiva u kojima ponovno pronalazimo vile, patuljke, divove, vještice čarobnjake, dobre i zle likove, nagradu i kaznu, prerušavanje i pretvaranje, također možemo prepoznati bajkovite motive. Glavni likovi ovih romana su kao i u fantastičnim pričama djeca koja se vole igrati i maštom stvarati nove svjetove.

Ovakva djela su: Vila Velebita (1995.) Tihomira Horvata, Putovanje patuljka Zvončića (1997.) Željke Horvat-Vukelja, Maštograd (2001.) Stanislava Femenića, itd. (Pintarić, 2008).

2. ELEMENTI BAJKE

2.1. Stvarni i nestvarni motivi

S obzirom na prepoznatljivost bajkovitih motiva u klasičnim bajkama, u radu će se donijeti najvažniji elementi klasičnih bajki, dopunjeni s elementima modernih bajki. Navedeni elementi bit će polazište za analizu likova u zbirci *Damjanovo jezero*.

Prijelaz iz stvarnoga u nestvarni svijet u klasičnim bajkama nije istaknut s toga možemo reći kako su stvarni i nestvarni svijet jedinstveni što nam potvrđuju i scene u kojima se bez čuđenja susreću vile, patuljci, čarobnjaci, divovi zmajevi te različiti likovi iz biljnoga i životinjskoga te podmorskoga svijeta s kraljevima, kraljicama, krojačima i drugim likovima iz zbiljskoga svijeta

Iako se i u modernim bajkama prepoznaje jedinstvo stvarnoga i nestvarnoga svijeta, ta granica ipak može biti i određena.

Moderne bajke češće imaju određeno mjesto i vrijeme za razliku od klasičnih, dok su likovi individualizirani, često se opisuje psihološki i socijalni lik, likovi nisu zadani i statični već su u razvoju, a mogu doživjeti i obraćenje dok je fabula kao i opisi bogatija. Zbog navedenoga nekada nije jednostavno odrediti radi li se o modernoj bajci ili fantastičnoj priči. Ako moderne bajke u većoj mjeri odstupaju od klasičnih, nalaze se na rubu i tada se mogu smatrati fantastičnim pričama (Pintarić, 2008).

2.2. Struktura klasične bajke

Struktura, lat. *structura* u znanosti o književnosti rabi se kao pojam *koji znači cjelinu određenu rasporedom i odnosima među djelovima književnoga djela*. (2008:17) Prozno književno djelo može se podijeliti na manje značenjske jedinice ili motive koji su obilježeni vidljivim odlomcima, dijelovima, poglavljima i glavama pa to nazivamo vanjskom kompozicijom djela. Unutrašnja kompozicija, odnosno raspodjela motiva ovisi o umjetnikovoj zamisli no možemo reći kako su fabularna djela sastavljena od početnih, središnjih i završnih dijelova koji su najčešće strukturirani kao uvod zaplet, uspon, vrhunac, obrat i rasplet.

Uvod je stalan ili stereotipan i sastavljen od nekoliko rečenica koje otkrivaju najneophodnije pojedinosti o mjestu i vremenu događaja ili likovima.

Prvi događaj nakon uvoda naziva se zaplet, u njemu nastaje sukob ili suprotstavljanje ili se pak pojavljuje neočekivani događaj koji izaziva napetost u očekivanju razrješenja.

Nakon zapleta dolazi uspon to jest niz događaja koji najčešće teku uzročno-posljedično.

Vrhunac radnje najdramatičniji je događaj u bajci, to je konačan sukob i obračun dobra i zla, dobrih i zlih likova. Prepoznatljiv je po tome što otvara dva puta kao rješenje situacije: jedan koji je logičan nastavak priče odnosno pobjeda zla i drugi koji je suprotan i u kome se izbavlja dobrog lika iz nevolje i otvara mu se put prema nagradi.

Dio priče u kojemu otkrivamo kojim se putem radnja razvija naziva se obrat, a u njemu više ne postoji napetost i iščekivanje, već nastupa smirenje.

Rasplet nam donosi informacije i odgovore na pitanja koja su nakon obrata ostala nedorečena, a često govori i o kazni zlih i nagradi dobrih likova, no može doći i do odgađanja konačnoga dobra, ali opasnosti više nema jer je uklonjena.

Treba napomenuti kako struktura moderne bajke ne slijedi uzročno-posljedične sveze, već je razbijena podsvjesnim i asocijativnim motivima (Pintarić, 2008).

2.3. Vrijeme i prostor

Vrijeme u bajkama je neodređeno i često je prikazano kao vrijeme kada je čarobnjaštvo bilo naravna stvar, dok se radnja odvija na udaljenim mjestima. Najčešće je to iza sedam gora, sedam dola, u tridesetom carstvu, u začaranoj šumi, na kraju svijeta, na oblacima, pod zemljom i na morskome dnu gdje se često nalaze tajanstveni dvorci u kojima osim kraljeva i kraljica žive čarobnjaci i opasni zmajevi (Pintarić, 2008).

2.4. Dom, obitelj, ognjište

Dom, ognjište i obitelj imaju veliku ulogu u bajkama jer se smatra kako je prva bajka smišljena i ispričana za vrijeme zimskih večeri u siromašnoj kolibici, kada se obitelj skupila oko peći, a baka započela priču o boljem životu. Važno je reći i kako mnoge bajke počinju i nakon mnogih događaja ponovno završavaju u domu (Pintarić, 2008).

2.5. Biblijski motivi

Bajke su utemeljene na biblijskoj istini o dobroti, poniznosti, skromnosti, grijehu, kajanju, spoznaji, praštanju i ljubavi prema bližnjem, s toga se i bajkovita ideja dobrote temelji na biblijskoj spoznaji koja govori kako ne treba drugima činiti ono što ne želimo sebi. Kako je čovjek slobodno biće, tako je i odgovoran u biranju svoga puta, no s obzirom na to da su likovi u klasičnim bajkama zadani znači da dobri likovi uvijek biraju put dobra, dok zli uvijek biraju put zla. Ovakvo uređenje bajkovita svijeta narušava Oscar Wilde koji u svojim djelima zlim likovima daje priliku za pokajanjem i obratom, zbog toga možemo reći kako moderne bajke više od klasičnih vjeruju u oprostjenje grijeha nakon spoznaje i kajanja (Pintarić, 2008).

2.6. Nasilje

Iako se smatra da su bajke namjenjene djeci, mišljenja o tome treba li bajke s nasiljem čitati djeci su oprečna. Dok jedni smatraju kako takve bajke ne treba čitati djeci, drugi tvrde kako se scene nasilja u bajkama trebaju upotrijebiti za odgoj protiv nasilja (Pintarić, 2008).

2.7. Poučnost

Bajke svojom pričom promiču poštenje, mudrost, jednostavnost, umjerenost, ljubav, razboritost, poniznost, vjeru i osuđuju oholost, mržnju, bijes, pakost i samoljublje. Izražena je vjera u dobro koje se ne nudi bez muke, što su najviše osjetili najmlađi sinovi i kćeri, iako najslabiji čista su srca i u stanju oduprijeti se zlu. Sumnju u ovakve stavove klasične bajke izazivaju moderne bajke u kojima nepravda zna nadvladati dobro, a vjera se zna obratiti, zbog toga likovi u modernim bajkama nisu stalni, nego se razvijaju. Fantastične priče tematiziraju djetinjstvo i odrastanje, igru, maštovita putovanja i zamišljene svjetove ponekad i u šaljivome tone. U skladu s time junaci više nisu odrasli već djeca, dok se pojavljivanje nadnaravnih likova shvaća kao pomoć u odrastanju (Pintarić, 2008).

2.8. Zašto bajka djetetu?

Stjepan Hranjec u svojem radu *Etičnost bajke ili: Zašto bajka djetetu?* govori kako je svako književno djelo nositelj određene pouke i poruke, jer bez toga književnost ne bi imala smisla.

Etičke vrline bajke sazeo je rečenicom u kojoj kaže kako se kroz razmaštane teme, motive i likove mogu najbolje, najumjetničkije, najsnažnije predstaviti djetetu živote istine i načela (Hranjec, 2001).

Dubravka i Stjepko Težak u djelu *Interpretacija bajke* govore o sukobima mišljenja koji se javljaju iz sumnje u odgojnu vrijednost bajke. Ovakve sumnje dovode u pitanje je li bajka najprikladnija književna vrsta za djecu. Protivnici bajki tvrde kako su one negativne za dijete jer bude u njemu nepotrební strah i traume, privikavaju ga na grozote i sadizam, potiču mržnju prema maćehi, razbuktava monarhisitićke osjećaje i oblikuju u njemu neznanstveni nazor na svijet. Branitelji bajki sumnjaju u navedene štetne utjecaje i tvrde kako djeca bajku doživljavaju na drugaćiji naćin od odraslih. Tvrde kako za većinu normalne djece maćeha, kraljevi i mućila predstavljaju samo opća, stilska mjesta koja na njihovoj psihi ne ostavljaju nikakve tragove. Elementi mistike, praznovjerja i neznanstvenosti takoder nisu tako opasni kako se to ćini odraslim ljudima. Autori zakljućuju kako labilnoj djeci ne treba ćitati zastrašljive priće koje ih mogu uznemiriti, no kako kaću na izuzetcima se ne grade pravila. Ipak, utjecaj sredine, kompleksa odgojnih ćimbenika koje nismo mogli ili znali suzbiti imaju puno veći utjecaj na razvoj osobnosti djeteta nego bajke. Na kraju, kako bi izbjegli minimalne negativnosti koje nekoj djeci možda prijete od bajke, predlaću da poštujemo dva pravila: prvo je izabrati djetetu dobru i umjetnićki vrijednu bajku to jest najbolje od najboljeg, a drugo razgovarati s djecom i objašnjavati im bajku koju ćitamo (Težak i Težak, 1997).

Zaključit ćemo ovu temu rijećima Ane Pintarić koja u svojemu ćlanku *Zlatna koćija s dvanaest bijelih konja* kaće: *Bajke su izvrsno štivo za isticanje moralnih vrijednosti. One su put i naćin i model življenja. Svijet bajke je iskonski svijet Dobra i Zla, istodobno je i povratak djetinjstvu i vrelu ćistoće što se oćituje u tematici i izboru likova koji su nositelji moralnih vrijednosti.* (Pintarić, 1997: 27)

3. LIKOVI

S obzirom na to da je glavna tema rada analiza likova u zbirci bajki *Damjanovo jezero* Ante Gardaša, u radu će se navesti kakvi se likovi pojavljuju u bajkama, njihova podjela i značenje njihove pojavnosti s obzirom na pripadnost bajke podvrsti, odnosno jesu li bajke klasične ili moderne.

Najčešći likovi u bajkama su odrasli. Likove možemo podijeliti prema socijalnome stanju pa su tako bogati kraljevi, kraljice, kraljevine i kraljevići, bogati trgovci, dok su siromašni ribari, mlinar, drvosječa, skitnica, siromašni trgovci. S obzirom na svijet iz kojega dolaze likove dijelimo na zbiljske npr. kraljevi, kraljevine, drvosječe, kraljice, krojači, djeca i nadnaravne vještice, vile, zmajevе, patuljke, divove. Ulogu lika mogu imati i prirodne pojave vjetar, povjetarac, svemirska tijela Sunce i Mjesec, apstraktne imenice smrt, duša, različiti antropomorfizirani predmeti poput tepiha, toljage, vretena, čavla, plamena, te životinje, ptice i razno drveće i bilje npr. zec, golub, grlica, hrast, cvijeće. Svi navedeni likovi mogu biti i dobri i zli (Pintarić, 2008).

3.1. Dobri i zli likovi

Crno-bijela karakterizacija likova karakteristična je za dječju književnost pa ju tako možemo uočiti i u bajkama. Ovakva karakterizacija likova donosi polarizaciju likova, s jedne strane nalaze se likovi koji predstavljaju moralnu okosnicu u djelu, koja je naglašena i njihovim vanjskim izgledom, a s druge strane nalaze se likovi koji su primjer nemoralna, a vanjski izgled u skladu je s njihovim unutarnjim osobinama. Funkcija je crno-bijele karakterizacije likova približiti djetetu likove i događaje u bajci s obzirom na to kako i u kojoj mjeri ono razumije svijet oko sebe.

S obzirom na navedeno zaključujemo kako je dobrota u bajkama vrlo često iskazana izgledom, dakle ako je djevojka dobra onda je toliko lijepa da se sa Suncem može usporediti, a njezina ljepota je poput zlata, pa sve što dotakne pretvara u zlato, a kada govori iz usta joj izlaze ruže, biseri i dijamanti. No, ako je lik zao njemu iz usta na svaku izgovorenu riječ izlaze zmije ili žabe kratače. Zlom liku također može biti darovana fizička ljepota, ali je onda pakostan i tašt. *Npr. maćeha je u Grimmovoj Snjeguljici lijepa, ali je toliko ohola i pakosna na pastorkinu ljepotu, da će je ta pakost u smrt odvesti.* (2008:22)

S obzirom na to da su likovi u klasičnim bajkama stalni ili zadani znači da do kraja ne mijenjaju svoje osobine. Najčešće su maćehe likovi koji su zli, starija braća i sestre zavidni, a otac koji je udovac podložan ženinoj volji. Likovi u modernima bajkama nisu stalni, oni se razvijaju i podložni su promjenama i obratu. Sukladno tome kralj Šahrijah iz Šereherezade mijenja se nakon tisuću i jedne noći zahvaljujući strpljenju i mudrosti Šeherezade (Pintarić, 2008).

3.2. Nadnaravni likovi

Najznamenitiji nadnaravni likove koje nalazimo u bajkama su vile i vilenjaci, vještice i vješci, patuljci, čovječuljci, divovi i zmajevi. Najveću su moć ovi likovi imali u klasičnim bajkama, no ona slabi u Wildeovim bajkama, a naročito u bajkama braće Čapek gdje moraju mijenjati okolinu ili zanimanje (Pintarić, 2008).

3.2.1. Vile i vilenjaci

Vile, vilenjaci, vještice i vješci, patuljci, zmajevi, patuljčice, čarobnjaci i divovi najčešći su nadnaravni likovi u bajkama.

Vile su gospodarice magije za koje se pretpostavlja da su u početku bile božice zaštitnice polja, one su glasnice drugoga svijeta i često se pretvaraju u pticu ili labuda, no neke su se poslije odmetnule i postale zle. Javljaju se u skupinama po tri pa Pintarić ističe kako upućuju na trodjelni ritam života to jest rađanje, život i smrt. Vile borave u planinama uz rijeke, jezera, pećine i mora u šumama, na oblacima, tavanu te bezbrojnim vilinskim stolovima. Vile su prepoznatljive i po svom fizičkom izgledu, vilinskoj kopreni, čarobnom štapiću ili prstenu. Mogu imati i manu, a to su kozje noge ili magareće stopalo koje vješto skrivaju, a primjer možemo pronaći i u Lahorki Ante Gardaša:

Jako je držala do svoga izgleda. Uvijek vam je ona češljala kosu da bi joj bila što sjajnija, vazda se ogledala na izvoru i divila svojoj ljepoti. Ali u Svilenke bijahu kozje noge. (Gardaš, 1998:95)

Vile u bajkama imaju ulogu pomagača i često kušaju nečiju dobrotu, u nekim bajkama imaju pak ulogu kume ili proricateljice budućnosti kao u Grimmovoj *Trnoružici*. Uz dobronamjerne

vile ima i uvredljivih, osvetoljubivih i oholih vila, dok neke znaju smišljati podvale i činiti pakosti (Pintarić, 2008).

Vile se javljaju i u narodnoj i u umjetničkoj književnosti, kako kod stranih tako i kod hrvatskih autora, a najpoznatija vila hrvatske književnosti je Vila Velebita Tihomira Horvata. U popularnoj kulturi, lik vile postaje prepoznatljiv, pod utjecajem filmova Walta Disneya. Vile su najčešće predočene kao lijepi likovi u raskošnim haljinama i čarobnim štapićem u ruci kojim izbavljaju dobre likove iz nevolje.

3.2.2. Vještice i vješci

Vještice i vješci su nadnaravna bića koja u bajkama najčešće lete na metli. U klaičnim bajkama imaju veliku moć pretvaranja i nanošenja zla i uvijek su prikazani kao zli, a uloga im je bacanje vradžbina na one kojima žele zlo.

Najpoznatija vještica je baba Jaga iz ruske bajke i živi u kućici na kokošijim nogama. Kod baba Jage je sve iskrivljeno i izgled i duša i postupci, iako ima nadnaravne moći udruženi s čarobnim predmetima i nadnaravnim bićima dobri je likovi uspjevaju pobijediti. Ulogu vještice u bajkama nekada preuzimaju i majka (Puškin, Bajka o caru Saltanu) ili sestra (Afanasjev, Vještica i Sunčeva sestrice), no to su usamljeni slučajevi (Pintarić, 2008).

3.2.3. Divovi i zmajevi

Divovi su mitološka bića koja se pojavljuju u bajkama. Prepoznatljivi su po svom fizičkom izgledu, odlikuje ih veličina i snaga, a njihove osobine i funkcije mogu biti različite pa karakterno mogu predstavljati i dobre i zle likove.

Zmajevi su u bajkama simboli zla, čuvari skrivenoga blaga, snažni bajkoviti protivnici koje treba svladati kako bi se spasilo život lijepoj djevojci ili kako bi došli do blaga. U bajkama su najčešće opisani kao čudovišta s više glava, najčešće tri, devet ili dvadeset i sedam, koji bljuju vatru, izlaze iz vode, a ponekad i lete. Zmajevi stanuju u dvorcu na nepristupačnome mjestu i najčešće kradu djevojku koju žele zadržati, zaposjedaju gradove ili čuvaju granice. Iako je zmajev život dobro skriven, oni nisu nepobjedivi te ih najčešće nadvladavaju kraljevići ili najmlađa braća. Zmajevi se mogu pojaviti u suvremenim bajkama i pričama, ali oslabljenih (Pintarić, 2008).

3.2.4. Patuljci i čovječuljci

Patuljci i čovječuljci su duhovi zemlje i tla koji su vezani uz pećine i špilje nad padinama u kojima kriju svoje kovačke radionice. Opisani su kao vesela bića blage naravi, niska rasta, velikog trbuha i izbuljenih očiju. Oni nose šiljaste kape i čizme, a s obzirom na to da su vrijedni u jednoj ruci nose alat, a u drugoj svjetiljku i najčešće pjevaju (Pintarić, 2008).

Lik patuljaka, kao i vila, popularizirao se kroz animirane filmove Walta Disneyja, a najpoznatiji likovi patuljaka popularne kulture su sedam patuljaka iz Snjeguljice.

3.3. Likovi pomagači

Dobrim likovima koji su u nevolji pomažu likovi pomagači iz zamišljenoga svijeta poput vila i vilenjaka, prirodne pojave, biljke, životinje, stari kućanski predmeti, odjeća, obuća, te neke riječi. Prvenstvena uloga vila i vilenjaka u bajkama je upravo pomaganje dobrima u nevolji savjetom, darivanjem čarobnih predmeta i nadnaravnim moćima ko što je pretvaranje. Najpoznatiji čarobni predmeti koji pomažu dobrim likovima u borbi protiv zla su štap, čekić, ćilim, stolić, svjetiljka, mlin, zvonce, mač, mast, kapa koja čovjeka čini nevidljivim, te živa i mrtva voda itd.

U modernim bajkama likovi pomagači mogu biti i dobre vještice kao npr. u romanu Velebitske vilin-staze Snježane Grković-Janović gdje su vještice zabrinute za očuvanje okoliša, posebice hrvatskih planina (Pintarić, 2008).

3.4. Pretvaranje i prerašavanje

Pretvaranje je moć nestvarnoga svijeta i ima ulogu zadiranja u događaje stvarnoga, podjednako u ulozi dobra ili zla. (2008:27)

Pretvaranje likova najčešće vila, vještica, patuljaka ili zmajeva, bajkama daje tajanstvenost, draž i ljepotu. Sile dobra mogu vidjeti u budućost i saznati kakve nevolje očekuju njihova šticećenika te ga štite dajući mu ograničenu sposobnost pretvaranja, dok sile zla koriste moć pretvaranja kako bi kaznile ili se osvetile. Poznati je primjer pretvaranja u bajci Palčić kada se on pretvorio u miša kako bi osigurao hranu za svoju obitelj.

Pretvaranje se u bajkama javlja i kao kazna za zloću, a ponekada se kao u Afanasjevoj bajci Sestrica Aljonuška, bratac Ivanuška ne može odrediti uzrok pretvaranja.

O pretvaranju se u bajci može samo izvještavati ako se ono već dogodilo ili se može dogoditi tijekom čitanja.

Osim pretvaranja likovi se mogu i prurušavati ili skrivati iza odjeće da bi se izbacili iz nevolje ili nanjeli nekome zlo (Pintarić, 2008).

3.6. Uvjet i kušnja

U sukobu dobra zla i na samome početku zlo je nadmoćnije, no kako se radnja razvija i bliži kraju, dobro jača i na kraju pobjeđuje. Nositelji dobra su najslabiji i najbesspomoćniji poput djece, najmlađi sinovi i kćeri kraljevskoga ili siromašnoga roda. Kako bi nadjačali zlo moraju trpjeti kušnju i zaslužiti konačnu nagradu. Na tom putu suočavaju se sa strašnim zmajevima, nemanima, vješticama, divovima, čarobnjacima, začaranim šumama, a ponekad moraju podnositi i bol. Dobrota se u bajkama nudi i dobrima i zlima.

Likovi su u bajkama često pretvoreni u životinje ili ptice, a začaranost je češće posljedica namjere zle maćeha, a manje nepromišljane majčine kletve. Tako začaran lik podnosi muku sve dok se ne ispuni vrijeme za ukinuće, no ako se zbog nekog razloga, a najčešće nestrpljivosti, želi prije vremena umiješati u tajnu začaranosti pred lik se stavlja nova kušnja (Pintarić, 2008).

3.6. Kušnja i nagrada

U bajkama se dobro zaslužuje dobrotom, no dobrota se često neobjašnjivo odgađa kako bi se lik još jednom iskušao što govori kako je kušnja u bajkama u uskoj vezi s nagradom i kaznom.

Nekada se pred već provjereno dobre likove stavlja dodatna kušnja, no dobro je u bajkama ponuđeno i zlina koji ga svojim postupcima odbijaju.

Najčešći oblici nagrade u bajkama su svadba ili naslijeđe bogatstva, bajke nas uče kako trebamo biti ustrajni u dobroti, a ponekad i cijeli život provesti u vjeri. Moderne bajke nemaju

uvijek sretan kraj, nagrada za dobra djela nekada zakasni, a nekada ju likovi niti ne dočekaju (Pintarić, 2008).

Viziju sretnoga kraja, koji se popularizirao kroz filmove Walta Disneyja u kojoj dobro uvijek pobjeđuje zlo, očekuju i djeca. Stoga je u mnogim filmovima nastalim na temelju bajki kraj izmjenjen. Tako na primjer Mala sirena u Andersenovoj bajci postaje kćer Zraka i nakon trista godina dobrih djela dobiva besmrtnu dušu, dok u Disneyjevom filmu ona dobiva ljudsku dušu, glas i tijelo i udaje se za princa.

3.7. Blago

Blago je nagrada za dobro u bajkama i simbol kojemu se teži, no ono ujedno može biti i izvor zla, može izazvati veliku nevolju, čak i smrt. Zato je ono skriveno u špilji, pećini ili pod zemljom i zahtjeva napor da bi se do njega došlo, koji se može shvatiti i kao pružanje mogućnosti da se lik predomisli i prekine svoju potragu. Ako je lik zaslijepljen blagom i potragu za istim ne prekine često se događa da na kraju stradava (Pintarić, 2008).

4. ŽIVOT I DJELO ANTE GARDAŠA

Anto Gardaš rođen je 21. svibnja 1938. godine u Agićima kod Dervente, a po završetku rata seli se s obitelji u Velimirovce gdje završava osnovnu školu. Od 1954. do 1958. pohađa gimnaziju u Našicama, a 1968. godine diplomirao je na zagrebačkome Pravnom fakultetu. Iste godine zapošljava se u Osječkoj pošti kao pravnik.

Gardaš je književni rad započeo kao dječji pjesnik, nastavio kao pripovjedač, pisac dječjih igrokaza, no najveću slavu stekao je svojim romanima. Dobitnik je i nekoliko nagrada među kojima su i nagrada „Grigor Vitez“ za roman *Ljubičasti planet* i nagrade „Ivan Kozarac“ 1995. za do tada stvoren književni opus (Hranjec, 2004).

Primjer je ustrajnog i discipliniranog pisca koji je u svom stvaralaštvu primjenio brlićevski model, a njegovi poticatelji, prvi kritičari i redaktori bila su njegova djeca Miron i Melita.

Gardaša kao pjesnika spominjemo zbog zbirki *Uvijek netko nekog voli* (1986.). *Prvi suncokreti* (1987.) i *Plavokrila ptica* (1998.), te nekoliko haiku zbirki zbog kojih je dobio nagrade u Japanu i Engleskoj.

Osim pjesama Gardaš pokazuje sklonost i prema dramskoj formi, te je uz proznu zbirku *Jež i zlatni potok* (1978.) dodao priče u stihu i prozi to jest igrokaze: *Tri kestenjara*, *Ples Pahuljica i Čarobna kapa*, a slično je primjenio i u zbirci *Plavokrila ptica* (1998.) Gardaš teme svojih djela izvodi iz stvarnosti i s glavnim likovima djece smješta ih u fantastičan i bajkovit svijet. 2000. izdaje *Ledendvor*, bajkovite igrokaze za djecu i mladež. Oni predstavljaju autora s prepoznatljivim dramsko-scenskim jezikom koji je izrastao na bogatoj usmenoknjiževnoj tradiciji, fantastičnoj književnosti i kršćanskim pojmovima.

Gardaš je hrvatsku dječju priču obogatio svojim pripovjetkama, koncentrirajući se pri tome na nekoliko tematskih cjelina: animalni svijet, fantastično-bajkovit i stvaran svijet, osobito ruralan. Zbirka *Jež i zlatni potok* (1978.) prezentira prvu temtsku cjelinu. U njoj se primjećuju svi dotad i poslije iskazani poetički zamišljaji: personifikacija i antropomorfizacija, infantilizirana etimologija, stara bajkovita struktura u novome ruhu i lirizam nastanjen u prirodi. Tematsko dvojstvo fantazijskog i realnog svijeta Gardaš iskazuje u kasnijim zbirkama poput *Zaboravljene torbe* (1982.) i *Zvijezda u travi* (1986.). Gardaševa treća faza obilježena je zbirkom *Priče iz kopačkog rita* (1996.) koja je književni posljedak piščeve ljubavi prema ornitološkom baranjskom kraju. Drugi pripovijedni trak u toj fazi obilježavaju lokacijski sveprisutne bajke iz zbirke *Damjanovo jezero* (1996.). Pisac u zbirci preuzima poznate motive

gradeći novu bajkovitu strukturu kojom naglašava borbu dobra i zla, težeći za etičkom karakterizacijom pa se njegovi junaci javljaju kao navjestitelji Radosne vijesti. Istu temeljnu poziciju, usmenobajkovita oplemenjivača, nastavlja zbirkom *Podmorski kralj* (2002.). Zbirka *Igračke gospođe Nadine* (2003.) novost su u tome nizu jer se ne radi o klasičnim bajkovitim strukturama. Priče u zbirci nastaju narušavanjem mjestimične interpolacije jave, no u zbirci se radi o još jednome načinu osuvremenjivanja bajke, oslobođenje stereotipa sa začudnim aktantima i fabulama (Hranjec, 2006).

Gardaš je ipak u prvom redu romanopisac. Njegove romane tematski možemo razvstati u: znanstveno-fantastične, krimiče, realističko-psihološke i pustolovne. Znanstveno-fantastičnim romanima pripadaju: *Ljubičasti planet* (1981.), *Bakreni Petar* (1984.) i *Izum profesora Leopolda* (1986.), te *Tajna jednog videozapisa* (2002.). Gardaševi krimiću su: *Pigulica* (1988.), *Duh u močvari* (1989.), *Prikaza* (1995.), *Miron na tragu Svetog Grala*, *Miron u škripcu* (1999.), *Koliba u planini*(1999.), *Krađa u galeriji ili sve se urotilo protiv mladog Terzića*(2001.). Realističko-psihološkim roman je *Filip, dječak bez imena* (1994.), a pustolovni *Tajna zelene pećine* (1996.).

Sva Gardaševa djela povezuje topla i iskrena humanost. Iz njih zrači čovjekoljubivost, dobrota i plemenitost. Ona su afirmacija najpozitivnijih, temeljnih ljudskih vrijednosti, danas poljuljanijih nego ikad. (2001:24)

5. DAMJANOVO JEZERO

Zbirku bajki *Damjanovo jezero*, objavljenu 1996. godine, čini osam bajki: *Brončani kotlić*, *Damjanovo jezero*, *Ledendvor*, *Čudo na kamenitom brijegu*, *Lahorka*, *Kraljica Felicita*, *Zelenkova njiska* i *Krilati Bolem*. Ovom zbirkom Gardaš se naglo okreće klasičnom obliku bajki (Težak, 2008).

Osnovna tema zbirke je traganje za skladom i smislom života. Kroz nju je prožeta potraga za pravdom, istinom, srećom, ljubavlju i vjerom. Kako u ostalim tako i u ovom djelu Ante Gardaša možemo uočiti tematske i strukturne sličnosti s drugim autorima (Pintarić, 1997).

U svojim bajkama autor je zadržao prepoznatljivu strukturu narodne bajke: stvarno i čudesno postoje u njoj paralelno, likovi nisu detaljno opisani ni fizički ni karakterno, čudesno je mitološkog podrijetla, moral je specifičan i sve se odvija u neodređenome vremenu i prostoru. No, uz strukturu narodne bajke sačuvani su i elementi umjetničke bajke koji se najjasnije ogledaju u autorovom jeziku i stilu (Težak, 2008).

Prema Pintarić (1997.) život u bajkama i stvarni život podudaraju se u moralnim vrijednostima jer oba žude za srećom, pravdom, istinom i ljubavlju. No, na putu k njima prijete im mnoge, ponekad i neremostive zapreke koje će moći savladati samo oni najčistija srca. Gardaš je takvima prikazao djecu, mladiće i djevojke koji su skromni, jednostavni, pravedni, bogobojažljivi i neustrašivi u težnji za dobrotom i plemenitošću. Iako put prema sreći, istini, pravdi i ljubavi nije lak, dobrota i plemenitost ne odustaju, a djeca pokazuju put kojim treba ići poput svjetla na kraju tunela. Likovi koji razrješavaju začaranu situaciju nisu sami već im se pridružuju bajkoviti likovi npr. dobre vile, životinje, čarobni predmeti i njih nazivamo likovima pomagačima.

U zbirci nailazimo i na čarobne predmete poput čarobnoga štapa, štapića ili gusla i gudala.

Vrijeme radnje dijeli se na vanjsko i unutrašnje. Vanjsko vrijeme je svagdašnje i nije povijesno određeno osim godišnjim dobom ili blagdanom, nalazi se na početku bajke i svi se likovi na kraju vraćaju u takvo vrijeme. Unutrašnje je pak vrijeme određeno trajanjem noći, odnosno ono počinje uvečer i traje do zore kada bajkovito vrijeme prestaje.

Mjesto radnje na početku i na kraju bajke je stvarno, a likovi prihvaćaju bajkovita mjesta poput podvodnoga ili podzemnoga svijeta kao zbiljska.

Slikovitost, maštovitost, zanimljivost, uzbudljivost, bogatstvo događaja, male digressije, skladna kompozicija – to su osobine Gardaševog stila. (1997: 16)

Pintarić (1997.) navodi kako Gardaš bajke gradi na ponavljanju riječi, radnje, izraza, nekih stilskih sredstava i brojeva tri, sedam, devet, dvanaest i devedeset i devet.

Iako početci Gardaševih bajki nisu stereotipni, završetci jesu pa završavaju vjenčanjem ili povratkom u obitelj.

Gardaš je na ovitku prvoga izdanja zbirke zapisao: „Bajke nisu daleko od nas. Valja ih samo vidjeti i prepoznati. Neke od njih dogodile su se davno, neke će se tek dogoditi. A neke se događaju upravo sada. U nama od iskona postoji želja da sve na ovom svijetu bude dobro i lijepo, da ljubav i pravda među ljudima vlada; da klicu zla treba iskorijeniti, zlo treba dobrim potrti. I da zle treba okrenuti dobru, dobre pak za njihovu dobrotu nagraditi. Tako nas i bajke uče. I one su, blizu nas; u tebi, u nama.“ (2009:288)

5.1. Likovi u zbirci *Damjanovo jezero*

Likovi u zbirci biti će promatrani prema tri kriterija: svijetu iz kojega dolaze odnosno podjele na zbiljske i nadnaravne, etičnosti odnosno podjeli na dobre i zle i socijalnome stanju odnosno podjeli na bogate i siromašne. Lik će prema opisu vanjskoga izgleda, postupcima i ponašanju kao i podrijetlu i socijalnom stanju biti raspoređen u navedene kategorije. Cilj analize likova je odrediti smatra li se pojedina bajka prema likovima koji se u njoj pojavljuju klasičnom ili modernom bajkom.

Likovi u zbirci bajki *Damjanovo jezero* koji dolaze iz stvarnoga svijeta su: Marcijan, Lahorka, Felicita, Blažan, Smiljan, Petar, Ljubica, Bosilljko, Natko, majstor Radan, Marcijanov otac, Petrova majka i pastiri. Stvarnome svijetu pripadaju i antropomorfizirani likovi životinja i cvijeća u poput: konja Cvjetka, konja zelenka, lisice, koze, janjeta, orla i kornjače. Skupinu likova iz bajkovitoga svijeta čine: čarobnice, vile, divovi, čudovišta, vila Svilenka, vila Srebrenka, patuljci Rumenko i Lisjenka, čovječuljak Šafranko i krilati mladić Bolem.

Autor crno-bijelom karakterizacijom likova ili detaljnim i sadržajnim opisima gradi likove i njihovim postupcima, razmišljanjem i osobina čitatelj ih može prepoznati kao dobre ili zle

Ekonomsko stanje likova autor ne otkriva izravnog, no iz opisa doma likova možemo zaključiti jesu li oni bogati ili siromašni.

Glavni junaci bajki imaju pomoć likova pomagača, kako bi na kraju došli do nagrade za svoja dobra djela. Autor njihovim postupcima čitatelju prenosi pouku i naglašava moralne vrijednosti kojima se vodi pišući bajku.

5.2. Brončani kotlić

Prva bajka iz zbirke *Damjanovo jezero* naslovljena je *Brončani kotlić*. Bajka govori o dječaku Marcijanu i njegovu konju Cvjetku. Marcijan je, prema očevoj zapovijedi, trebao prodati Cvjetka na sajmu, ali nije imao srca za to. Stoga dječak nagovori oca neka pusti Cvjetka da proživi posljednje dane u miru. Otac popusti i naredi da Cvjetka odvede u šumu i tamo ga ostavi. Kako je Marcijan jako volio svoga konja, odluči ostati s njim cijelu noć. Kada je osjetio da je kraj blizu, Cvjetko se zavuče u šikaru i iskopa kopitom brončani kotlić. Vidjevši kotlić, Marcijan ga otvori, a iz njega se izvije maglica u Cvjetkovu grivu. Cvjetko živne, pretvori se ponovno u mlada konja i ponese Marcijana na leđima kroz brda i doline. Tijekom večeri, kada bi pristali negdje radi odmora, Marcijan usni djevojku koja ga savjetovaše da samo prati svoga konja. Drugi dan u kotliću je pronašao grumen zlata i zmiju otrovnicu. Zmija ga savjetovaše da ne prati konja, no Marcijan ju ne poslušao. Cvjetko ga naposljetku dovede pred gradske zidine. Išavši po objed Cvjetku i sebi, Marcijan načuje kako kralj otkupljuje stare kotliće pa odluči prodati onaj brončani kotlić koji je Cvjetko iskopao. Kada vidje Marcijanov kotlić, kralj ga pozove na dvor. Na večeri koja je uslijedila toga dana, kralj otkrije kako se njegova kći koja je nestala prije tri godine vratila, a uz pomoć zvjezdozdanca i mlade kraljevine otkrije gostima i tko ju je začarao. Na kraju bajke Marcijan i Cvjetko bivaju nagrađeni za svoja djela.

Vrijeme radnje u bajci možemo podijeliti na vanjsko i unutarnje. Vanjsko vrijeme radnje je ono u kojem na pisac pripovjeda priču koja je prethodila događajima u bajci i povijesno je neodređeno. Npr. *Nekoć to bijaše snažno živinče, vazda spremno svaki plug povući, u svaka kola se upregnuti.* (1998:5) Unutarnje vrijeme radnje je ono u kojemu se odvija glavna priča bajke, to su dani koji prolaze tijekom događanja i noći u kojima se zbivaju bajkoviti događaji. Npr. *Odmah zasanja čudan san. Kao, vidi on kako ostatcima vatre prilazi djevojka, lijepa kao krunski dragulj.... Djevojka se okrene prema Marcijanu i gledaše ga kako spava, kao da mu se malo i nasmiješi, a na usnama joj se razaznaše riječi: „Jaši, mladiću, kamo te konj nosi!“* (1998:9)

Prva bajka ne donosi nam bajkovito mjesto radnje, već spominje tržnicu, šumu, polje, grad i palaču. Navedena mjesta radnje i dalje su neodređena, čitatelj ne zna koja je to šuma, koji grad ili palača što je karakteristično za mjesta radnje u bajkama. Npr. *Na sajmu opet bi slično kao prošli put...* (1998:5)

Likove u bajci podijelit ćemo prema tri kriterija: svijetu iz kojega dolaze na zbiljske i nadnaravne, etičnosti na dobre i zle i socijalnome stanju na bogate i siromašne.

Likovi koji u ovoj bajci pripadaju zbiljskome svijetu su Marcijan, njegov otac, ljudi sa sajma, starac, Cvjetko, kralj, kraljevna, dvorjani, vojvotkinje, zvjezdoznanac i kraljević. Zla čarobnica odnosno kraljica je lik iz nadnaravnoga svijeta. Ona u bajci preuzima oblik babe sa sajma i zmije iz Marcijanova kotlića. Čarobnica je ujedno i jedini zao lik u bajci, pa ju je autor opisao sljedećim riječima: *Vukla ih jedna mula, a na kočijaševu mjestu sjedila baba umotana u ponjavu, ružna kao zla misao; iz krpa joj virio samo dug nos i lice zborano poput orahove ljuske.* (1998:6) Iz prethodnoga navoda zaključujemo kako bajka donosi crno-bijelu karakterizaciju likova što je uobičajeno za klasične bajke. Karakter zle čarobnice popraćen je naruženim vanjskim izgledom.

Čarobnicu je kao kraljicu pisac opisao kada je dolazila na večeru: *Malo potom vrata se širom otvore i dvorkinje uvedoše kraljicu. Bila je blijeda i jedva stajala na nogama, pa su je dvorkinje morale pridržavati.* (1998:18), te kada su ju razotkrili: *Kraljica prinese čašu ustima, a kada otvori usta da pije, svi zanijemise od užasa. Kraljica u ustima ne imadaše jezika!* (1998:23)

Socijalno stanje likova iščitavamo iz opisa njihova doma tako su kralj, kraljevna i kraljica bogati: *Kočija se ustavi pred palačom i kralj s Marcijanom stupi u prijestolnu dvoranu. Kako li se tu sve sjalo i blistalo; samo zlato i kristali!* (1998:16) Lik kralja autor je predočio kao bogatog i izrazito tužnog, sve dok nije pronašao kći: *Dok je ono kralj pregledavao kotliće, Marcijan mu je na tren pogledao u lice. Bilo je to najtužnije i nanesretnije lice koje je u životu vidio. A sada, dok sjedaše s njim u kočiji, s lica mu i iz očiju zračila takva radost i sreća da se to ni izreći ne može.* (1998:16) Mlada je kraljevna bila lijepa djevojka, što saznajemo kada se pojavi u Marcijanovome snu: *Kraljevu je stolu prilazila djevojka lica zakrivena velom, ali se po njezinu držanju i kretnjama vidjelo da je to ljepotica kakvoj u kraljevini nema ravne.* (1998:18), no osim ljepote pisac je opisao i njezinu dobrotu i ljubav prema ocu: *U svemu ovom blještavilu ljepota joj još više došla do izražaja. Kraljevna se obisne kralju o vrat i stane plakati i smijati se od silne radosti i ushita. Zatim toplo pozdravi Marcijana i nasmiješi*

mu se kao starom poznaniku. (1998:19) Opis vanjskoga izgleda lika i u ovome slučaju povezujemo s crno-bijelom karakterizacijom likova. Kraljevna je, za razliku od čarobnice, dobar lik pa je stoga nagrađena i ljepotom. Iz prethodnih navoda do izražaja dolazi važnost ljubavi i obitelji. Marcijan i njegov otac siromašni su likovi, što zaključujemo iz očeva odnosa prema Cvjetku: *Od njega više nikakve koristi nema, samo mi badava zob troši.* (1998:6) Siromašan je bio i starac kojega Marcijan susreće u gostionici: *Tek što on poče jesti, u gostionicu uđe starac sijede brade, sav u dronjcima, i sjedne za Marcijanov stol. Bio je to po svoj prilici neki izgladnjeli potukač, jer mu upalo lice i vodnjikave plave oči odavahu da odavno nije jeo. Smili se Marcijan, pa mu naruči varivo; imao je u džepi šaku zlata, mogao je platiti.* (1998:14)

Iz navedenoga možemo zaključiti koliko je Marcijan dobrodušan i nesebičan bio, kao i iz odnosa prema Cvjetku: *Pozove svoga sina, koji bijaše nekako između dječaćkih i mladićkih godina, pa mu reče: -Odvedi kljuse na sajam i prodaj ga. Bolje je za nj dobiti bilo što, nego pustiti ga da lipše u staji. A njegov sin (zvao se Marcijan) stade ga moliti da toga ne čini, jer da je Cvjetko svakako zaslužio u miru proživjeti posljednje dane.* (1998:5).

Osim dobrote i nesebičnosti, Marcijanu pripisujemo i lukavost: *Čim kralj ugleda Marcijana i njegov kotlić, uzme dječaka za ruku i reče mu: - Otvori taj kotlić, mladiću! – Ne smijem, Vaše Veličanstvo. – Zašto, ako ti kralj naređuje? – Unutra je zmija šarka, reče Marcijan, pa još dometne lukavo, kako bi ugodio kralju: - Bojim se za zdravlje Vašega Veličanstva.* (1998:16)

Kako smo spomenuli da se zla čarobnica pretvorila u babu i zmiju šarku, možemo zaključiti da se u bajci pojavljuje element pretvaranja likova. Osim čarobnice pretvara se i mlada kraljevna, prvi puta kada biva začarana, te kada Marcijan slučajno ukine kletvu nad njom. Pretvaranje likova javlja se u funkciji kazne i osвете zle čarobnice nad mladom kraljevnom zbog zavisti i ljubomore ali i kako bi se junak bajke stavio na kušnju.

Uvjet koji je u bajci postavljen za ukidanje kletve saznajemo iz zvjezdoznančeve priče: *-Prije tri godine – otpoče zvjezdoznanac – naša je kraljevna bila začarana i pretvorena u maglu... – Zla čarobnica namijenila je našoj kraljevni da kao povjesmo magle ostane u kotliću devedeset i devet godina... Kraljevna može i prije izići iz kotlića, ali samo ako ga riđast konj s bijelim biljegom na čelu, kada bude lipsavao, kopitom iz zemlje izvuče.* (1998:20-21)

Kraljevna se, u obliku maglice, javlja kao lik pomagač koji je vratio Cvjetku mladost i usmjeravao ga ka kraljevoj palači, a kroz Marcijana je savjetovala kroz snove. *Kraljevna je usmjeravala pametno živinče prema prijestolnici, želeći se što prije baciti u zagrljaj svome*

ocu... (1998:22) Cvjetko nije bio samo pametan, nekada je bio i snažan, a na početku bajke javlja se kao staro kljuse, kako ga je nazvao Marcijanov otac: *Imao neki čovjek riđasta konja. Konju na čelu bio bijeli biljeg u obliku cvijeta; zvali ga Cvjetko. Nekoć to bijaše snažno živinče, vazda spremno svaki plug povući, u svaka se kola upregnuti. Lijep je broj godina služio svoga gospodara, ali kako se godine nizahu, snaga mu slabljela. I eto ga sada, stara i oronula, olinjale dlake i mutna pogleda. Gospodar ga u posljednje vrijeme zvao jednostavno kljusetom.* (1998:5)

Na kraju, kralj svojom pravednošću, pokazuje čitatelju da svako dobije po zaslugama: *Kralj na licu mjesta osudi kraljicu nemilosrdno (a milosrđa nije ona ni zaslužila): okova je u teške lance i u najcrnju tamnicu baci, u kojoj ima provesti devedeset i devet godina! Za tri se dana Marcijan i kraljeva kćerka vjenčaše... Odmah potom Cvjetko zauze počasno mjesto u kraljevim stajama, a kralj izdade naredbu da se u njegovoj kraljevini više ne smiju ubijati stari konji.* (1998:23-24)

Autor je kroz pouku bajke provukao svoj prepoznatljiv motiv obitelji, ljubavi i dobrote. Posljedice koje su snašle likove u bajci možemo povezati s izrekom *Kako siješ, tako ćeš i žeti* (lat.). Bajka nosi pouku o pravednosti i dobroti koje na kraju bivaju nagrađene, no i o zloći koja biva kažnjena. Tko drugima čini dobro, kao Marcijan svome Cvjetku, dobro će mu se kad-tad vratiti. No, tko sije zlo, zlu se može i nadati.

Likovi u bajci dolaze iz zbiljskoga i nadnaravnoga svijeta. Prema etičnosti podijeljeni su na dobre i zle, dok su prema socijalnome stanju podijeljeniji na bogate i siromašne. Autor ne donosi točan opis ekonomskih prilika likova ali kroz postupke i izgled likova zaključujemo kako su kralj i njegova obitelj bogati likovi, a Marcijan, njegov otac i starac siromašni su likovi. Većina likova u bajci, poput Marcijana, konja Cvjetka, kralja ili kraljevine, pripada stvarnome svijetu, dok je zla čarobnica jedini zao lik i jedini lik iz nadnaravnoga svijeta. Čarobnica je lik koji postavlja uvjet u bajci i kuša Marcijanovu dobrotu, a zbog toga prolazi i kroz pretvaranje kao i začarana kraljevna. Pretvaranje se javlja kao osveta i kazna zlih sila nad dobrom. Opis vanjskoga izgleda likova usklađen je s njihovim unutarnjim osobinama pa su dobri likovi lijepi poput kraljevine, dok su zli likovi izrazito ružni što uočavamo u opisu babe čiji lik preuzima zla čarobnica. Ovakvo opisivanje likova upućuje na crno-bijelu karakterizaciju likova koja je karakteristična za klasične bajke. Likovi su stalni i ne mijenjaju svoje osobine do kraja bajke što je također odlika klasičnih bajki. Prema navedenoj karakterizaciji likova, pojavnosti stvarnih i nadnaravnih likova i njihovim ulogama u bajci

kao i jedinstvu stvarnoga i nadnaravnoga svijeta zaključujemo kako je bajka *Brončani kotlić* klasična bajka.

5.3. *Damjanovo jezero*

Damjanovo jezero, druga je bajka iz istoimene zbirke. Glavni junak bajke je dječak Blažan koji je usnuo pokraj Damjanova jezera. Blažan nije imao ništa osim čarobna štapa. Kako su noću vodendivovi izranjali iz jezera ne bi li pronašli nove žrtve koje će raditi na dvoru njihova oca, tako se Blažan našao u nevolji. Prvoga i drugoga vodendiva uspio je poraziti, a prije nego li je i treću noć zaspao na obali jezera u pomoć mu je priteklo janje i savjetovalo ga da pobjegne, što je Blažan odbio. Na njegovu nesreću treći vodendiv ga je svladao i poveo sa sobom u podjezerski svijet da služi starcu, ocu divova. Starac je Damjanu obećao slobodu samo ako pronađe zelenokog grgeča, ubije ga i donese mu njegove oči. Žrtvovaši svoju slobodu za grgečov život, Blažan donosi rasplet bajke. Kada odnese grgeča zatočenoj djevojci ona ga cjeliva usta i skida kletvu sa sebe i grgeča. Djevojci se vraća vid, a grgeč se pretvori u mladića, to jest djevojčina brata Damjana.

Vrijeme radnje u bajci podijeljeno je na unutrašnje i vanjsko. Vanjsko vrijeme radnje je davno doba što saznajemo na samome početku bajke: *Ljudi što žive podno planine zovu ga Damjanovo jezero. Nije ono oduvijek bilo tu. Kažu da je ondje u davno doba bio proplanak... .* (1998: 25), dok je unutrašnje vrijeme radnje noć: *U neko doba noći oću se s jezera buka. I gle, premda ne bijaše ni ćuha vjetra, podigoše se golemi valovi, zagrohoće jezero, silna voda zatutnji.* (1998: 28)

Mjesto radnje na početku i na kraju bajke je obala Damjanova jezera: *Između dva visa usjela voda; stvorilo se jezero. Nitko mu dubine ne zna. Ljudi što žive podno planine zovu ga Damjanovo jezero.* (1998: 25), dok se tijekom bajke javlja podjezerski svijet kao bajkovito mjesto radnje *Ne zna Blažan koliko su dugo ronili jezerskim vodama. A kad se zaustaviše, pred njima stajahu bijeli dvori.* (1998: 30)

Jedan od elemenata koji ovu bajku čine klasičnom je čarobni predmet, to jest štap pomoću kojega glavni junak Blažan pobjeđuje zlo. *Od sve imovine Blažan je imao samo zavežljaj s nešto hrane i jedan štap. Reklo bi se da je to običan komad drveta, ali nije tako. U tome štapu bijaše čudotvorna moć. Blago onome tko ga u ruci drži, jer taj se nema koga bojati; teško pak onome na čija se leđa sruči, čije li slabine pomiluje.* (1998: 26)

Likove ćemo, po uzoru na prethodnu bajku, podijeliti prema: svijetu iz kojega dolaze na zbiljske i nadnaravne, etičnosti na dobre i zle i socijalnome stanju na bogate i siromašne. Autor nam ne daje detaljne opise vanjskoga izgleda likova. Saznajemo kako je Damjanova sestra lijepa, Damjan pristao mladić, a Blažan snažan, dok su zli likovi opisani kao izrazito ružni. Karakterne osobine su crno-bijelom karakterizacijom likova povezane s vanjskim izgledom likova, stoga su dobri likovi nagrađeni ljepotom, a zli kažnjeni ružnoćom. Ovakva karakterizacija likova karakteristična je za klasične bajke i likove koji se u njima pojavljuju.

Likovi u bajci koji pripadaju zbiljskome svijetu su: Blažan, Damjan, pastiri, Damjanova sestra, janje; a nadnaravni likovi su: tri vodendiva, njihov otac i zla čarobnica.

Jedini bogati likovi u ovoj bajci su vodendivovi i njihov otac o čemu nam govori sljedeća rečenica *Div ga uvuče u dvore, a tamo, na prijestolju od pozlaćena mramora, sjedi starac. Bijaše to otac one trojice nakaza s kojima se Blažan u snazi okušao.* (1998: 30)

Likovi divova u bajkama mogu predstavljati i dobre i zle likove. Karakteristika koja povezuje likove divova kroz različita djela je njihov prepoznatljiv izgled i snaga, što potvrđuju i Gardaševi Vodendivovi.

Vodendivovi i starac ujedno predstavljaju i zle likove, kao i pastiri s početka bajke. Tako autor za prvog vodendiva kaže : *Bijelom brazdom što se ukazala posred jezera, kroz pjenu i valove, do obale dojezdi golem čovjek; ama i nije čovjek, već neko čudovište; lice mu bradom obraslo, oči mu pakošću sijevahu.* (1998:26), a za njegova brata: *Vodendiv iskorači na suho; bijaše veći i ružniji od svoga brata. Pogledaš li ga, život ti se omrzne; ma, imade li na svijetu i takvih stvorova! Niz dlakavo mu se tijelo voda slijevaše, niz bradu se slina i pjena cijedahu.* (1998:28) Najstarijeg vodendiva je opisao vrlo kratko: *Jezivog li stvora, blagi Bože! Po licu i obličju tek malo čovjeku slični, a ružan kao najcrnja psovka.* (1998:30), dok je o starcu rekao sljedeće: *Bijaše to otac one trojice nakaza s kojima se Blažan u snazi okušao. Kakvi mu ružni bijahu sinovi, ni otac za njima ne zaostajaše; duša mu pak bijaše sedam puta crnija. Zacijelo je stariji od jezera i stijena što ga okružuje; zlu i opačini nikad se starosti ne zna niti se ona može godinama mjeriti.* (1998:30) Da su pastiri zli može se zaključiti na početku bajke: *Jednom se pastiri ljuto zavade, pa se i za noževe mašiše. Damjan uze da ih miri i razdvaja, a oni, onako gnjevni, okomiše se na njega i gurnuše ga niza stijenu.* (1998:25)

Dobri likovi u bajci su Damjan, Blažan, Damjanova sestra i janje. Janje je ujedno i lik pomagač koji savjetuje Damjana i kuša njegovu dobrotu. *Otkud janje u ovoj gori, pomisli on; baš on u toj misli, a janješce se doista stvori pred njim, lijepo i bijelo kao milost Božja. A i bit*

*će da je Blažanu na pomoć poslano, jer ga samo dobru savjetovaše... Onda dobro poslušaj: ako dopadneš u ruke surovoga starca, oca njihova, naredit će ti da mu uloviš zelenooku ribu i oči joj izvadiš, a ti tu ribu, zapamti dobro, nipošto ne smiješ ubiti. (1998:28-29) Navod koji nam potvrđuje kako je janje lik pomagač je: *Ali je ono janješce doznalo za to, pa svojom moći učini da se djevojci vid vrati kada svoga brata u grgeča pretvorena u usta bude cjelivala; tako to kadšto biva, jer dobrotu svako zlo može nadvladati i potrti ga. (1998:34)**

Iz prethodnih citata saznajemo kako je uvijet koji Blažan mora ispuniti, da bi bio nagrađen za svoju dobrotu, sačuvati grgeču život. Damjan ili grgeč jedini je lik koji u bajci prolazi kroz pretvaranje. Prvi puta kada ga je zla čarobnica začarala iz lika dječaka u lik ribe, a drugi puta kada prelazi iz lika ribe u lik dječaka.

Autor za Damjana kaže: *Među njima bio i neki Damjan. Imao on samo tri ovce. Dječak bijaše krhak poput tek iznikla šafrana, ali nadasve dobra srca i plemenite duše. Sve bi svoje s drugima podijelio, svakome bi kakvo dobro učinio, a nikad ništa zauzvrat nije tražio. (1998:25), a za njegovu sestru: *Tamo ležase djevojka sklopljenih očiju, lijepa i bijela poput lotosova cvijeta. (1998:34).**

Glavni junak bajke je prema Gardašu snažan, neustrašiv i siromašan mladić. *Jednom u te strane put nanese Blažana, momka snažna i neustrašiva. Od sve imovine Blažan je imao samo zavežljaj s nešto hrane i jedan štap. (1998:26)*

Gardaš ovim djelom daje naslutiti čitatelju koliko mu je važna obitelj, dom i ognjište. Oprost, nepokolebljivost dobra, poniznost i skromnost biblijski su motivi koje možemo prepoznati u ovoj bajci i koji dovode Blažana do nagrade za njegova dobra djela: *Kada isplivaše, Blažan upusti jezersku vodu u dvore, pa izvana zakračuna vrata. Tako starac sa svojim zlim sinovima ostade u dvorima za vijekove vjekova. Blažan se oženi Damjanovom sestrom i živjeli su dugo i sretno. (1998: 35)* Možemo reći kako nas i ova bajka uči kako ne trebamo biti samoljubivi, trebali bi drugima oprostiti učinjene greške i moramo znati da ljubav, dobrotu i upornost uvijek pobijeduju zlo.

Likovi u bajci dolaze iz zbiljskoga i nadnaravnoga svijeta, prema etičnosti podijeljeni su na dobre i zle, a prema socijalnome stanju na bogate i siromašne. Zbiljskome svijetu u ovoj bajci pripadaju Blažan, Damjan, Damjanova sestra, janje i pastiri, dok nadnaravnome svijetu pripadaju vodendivovi i starac. Autor ni u ovoj bajci nije otkrio točno ekonomsko stanje likova, već za pojedine likove iz njihova izgleda, postupaka i opisa njihova doma zaključujemo jesu li oni bogati ili siromašni. Prema navedenome vodendivove i starca

svrstavamo u skupinu bogatih likova dok su Blažan, Damjan i njegova sestra siromašni likovi. U opisu vanjskih i unutarnjih osobina likova autor prati stil prethodne bajke, to jest crno-bijelu karakterizaciju likova koja je karakteristična za klasične bajke. Dobri likovi poput Damjanove sestre nagrađeni su izrazitom ljepotom, a zli likovi kažnjeni su ružnoćom o čemu svjedoči izgled Vodendivova i starca. Dobrim likovima u bajci još pripadaju i Damjan, Blažan i Janje, dok u zle likove ubrajamo i ostale pastire. Janje je u bajci antropomorfizirani lik pomagač i ono kuša Blažana. Likovi su i u ovoj bajci stalni i ne mijenjaju svoje osobine do kraja bajke što ponovno upućuje na klasične bajke. Prema navedenoj karakterizaciji likova, pojavnosti stvarnih i nadanaravnih likova, njihovim ulogama u bajci i jedinstvu stvarnoga i nadanravnoga svijeta zaključujemo kako je i bajka *Damjanovo jezero* klasična bajka.

5.4. Ledendvor

Bajka *Ledendvor* podijeljena je u devet cjelina s različitim podnaslovima. Prva cjelina naslovljena je *Stope u snijegu*. U ovoj cjelini autor nas upoznaje s mjestom i vremenom radnje, te glavnim likom bajke, dječakom Smiljanom. Smiljan u ovoj cjelini susreće glas, čije stope vidi u snijegu, no ne vidi osobu kojoj one pripadaju, te ga odluči slijediti. Glas ga dovede do Ledendvora, Smiljanu kaže neka uđe pa nestane. *Soba ledara* podnaslov je druge cjeline. Smiljan u njoj sreće ženu koja raščlašljava djevojčici kosu koja ga nestrpljivo uputi da krene dalje. Smiljan zađe u drugu sobu u kojoj je bilo hladno kao u ledari i tu sretno čovjeka koji se smrzava. Čovjek objasni Smiljanu kako je žena, koju je maloprije sreo, u Ledendvoru kako bi otkupila svoje grijeha i uputi ga dalje. Treća cjelina ili *Mesnica* upoznaje Smiljana s čovjekom-svinjom. To stvorenje objasni Smiljanu zašto je čovjek iz prethodne sobe u Ledendvoru, a saznajemo i koji su grijesi čovjeka-svinje. Nastavivši kroz Ledendvor Smiljan upoznaje starca koji sjeđaše i brojaše blago. Starac je zaboravio i na godine koje su mu u Ledendvoru prošle. Bio je zaokupljen samo blagom koje će postati njegovo ako ga prebroji. S obzirom na lik kojega Smiljan susreće, cjelina nosi naslov *Starčevo blago*. *Prsten u ognju* naslov je pete cjeline u kojoj Smiljan susreće mladu djevojku, dok u šestoj cjelini, *U bujici*, nailazi na mnoštvo ljudi koji su stradavali nošeni vodom. Nešto više o njihovoj sudbini i mladoj djevojci Smiljan je saznao u sedmoj cjelini u kojoj upoznaje pastira. Pastir Smiljanu kazuje i svoj grijeh, pa cjelina dobiva naslov *Pastirov grijeh*. Predzadnja cjelina naslovljena je *Što je Smiljan još vidio*. Ova cjelina ukratko opisuje ljude i njihove grijeha koje je Smiljan

susreo na svome putu kroz Ledendvor. Na poslijetku Smiljan ulazi u zadnju sobu u kojoj ga je čeka djevojka zlatne kose, pa cjelina nosi naslov *Zlatokosa*.

Vanjsko vrijeme radnje u ovoj bajci određeno je mjesecima studenim i prosincem: *Najprije studeni zastudio studenim vjetrovima, a potom prosinac injem i ljutim mrazom zasuo brda i doline.* (1998:36), te blagdanom Božićem: *Noć je uoči Božića.* (1998:36) Iako je vanjsko vrijeme radnje povijesno neodređeno, zbog spomena Božića u prethodnome navodu, znamo da se radnja ne odvija u nepoznatoj davnini već za vrijeme kršćanskoga doba. U navedenoj rečenici otkriva se i unutarnje vrijeme radnje, a to je noć u kojoj Smiljan dolazi u Ledendvor. S obzirom na navedeno zaključujemo kako se vanjsko i unutarnje vrijeme radnje odvija zimi.

Ledendvor predstavlja bajkovito mjesto radnje, kao i sve sobe i mjesta kroz koje je Smiljan prolazio na svome putovanju: *U dubini šume stoji dvorac. Sav od živa leda sazdan, osniježene mu se kupole unedogled steru. U ledu okna urezana, kroz okna svjetlost prosijava; sa streha ledenice poput mačeva vise. Bijaše to Ledendvor!* (1998:37) Osim šume, koja se kao mjesto radnje pominje u prethodnome navodu, zbiljsko mjesto radnje je i veža.

Likove u bajci podijelit ćemo prema tri ranije navedena kriterija.

Jedini nadnaravni lik u bajci je neimenovan, ne znamo mu ni ime, niti kako izgleda, znamo samo da bdije nad Smiljanom i štiti ga od nedaća, dok grešnicima određuje kaznu za okajanje grijeha. Neimenovani, nevidljivi lik, dokazuje kako ulogu lika u bajci može preuzeti sve, od ljudi, životinja, biljaka, svemirskih tijela do stvari te prirodnih i nadnaravnih pojava što je element moderne bajke. Kada ga je Smiljan upoznao uočio je samo stope u snijegu što je autor opisao sljedećim rečenicama: *Iznenada Smiljan očuje škripu snijega pod nečijim koracima. Proviri iz veže i vidi: jest, škripa snijega postaje sve jača, i koraci kadna sve bliži – jedan-dva, jedan-dva! – ali se ulicom približavaju samo otisci u snijegu...* (1998:36), *Netko očito korača pokraj njega, netko posve nevidljiv Smiljanovu oku. Kako oni uzmiču ulicom, ledeno se cvijeće u oknima rascvjetava; kako ispod krošanja prolaze, inje se o lišće i grane hvata.* (1998:37).

Skupinu dobrih likova u bajci čine Netko tko čuva Smiljana, Smiljan i Zlatokosa, kojoj ne znamo pravo ime. Svi ostali likovi koje Smiljan sreće na putu kroz Ledendvor su zli, što možemo zaključiti iz sljedećih autorovih riječi: *Vidje pakosne i kojekakve, zavidljivce i ulizice, ljude od svakakva zla i opaćine, što u Ledendvor bijahu poslani da bi poroke svoje duše iskorijenili... Neki su se pameti dozvali, neki svoja zla djela ni spoznali nisu pa gorku čašu još i sada piju. Tako to u Ledendvoru vazda bijaše i do vijeka će tako ostati.* (1998:56-57)

Likovi iz Ledndvora o kojima nam je autor rekao nešto više su: žena iz prve sobe, čovjek iz druge sobe, čovjek-svinja, starac, djevojka s prstenom, majstor Ivčina, pastir, dvije žene, vojske. Tako kroz bajku saznajemo da je žena iz prve sobe bila zla prema svojoj pastorki: *-Jer je zla i pokvarene duše. U početku su je kao sirotu beskućnicu roditelji one djevojčice primili u svoju kuću, dali joj postelju i komad kruha, a ona domaćici preotela muža a djevojčici oca, pa ih kasnije i iz kuće potjerala.* (1998:41) Čovjek iz ledene sobe bio je nemilosrdan, što saznajemo iz Smiljanova razgovora s čovjekom-svinjom: *Jednom ga je neki probisvijet zamolio da prespava u njegovoj šupi... – Nije ga primio, a pravo je i imao, ako mene pitaš. Ne možeš svakakvu bagru primiti pod svoj krov. Kasnije se ološ smrznuo pred šupom.* (1998:43) Iz navedenoga citata možemo zaključiti kako je i stvor nalik čovjeku također nemilosrdan, no kroz kasniji dijalog otkriva se i da je škrt. Gardaš je njegove unutarnje osobine popratio jednako ružnim opisom vanjskoga izgleda: *Za mesarskim stolom stoji čovjek; ma prije će to biti neki stvor čovjeku samo nalik. Čelo mu nisko, gotovo ga nema; gusta mu kosa u obrve korijenje pustila. Uši klempave, veće od dlana, obrasle bijelim dlakama; poput dviju lepinja niz lice vise i na ramena padaju. A na rukama mu – majko moja! – umjesto prstiju svinjski papci...* (1998:42) Prethodni citati upućuju na crno-bijelu karakterizaciju likova koja se pojavljuje i u prethodnim bajkama. Stoga je vanjski izgled lika usko povezan s njegovim karakterom. Sljedeći lik kojega Smiljan susreće je pohlepni starac, koji ne prepoznaje druge vrijednosti i blaga u životu osim novca: *- Moji nasljednici, rekao si? Ne, ne, nemam ja nikoga od roda, nitko mene neće naslijediti. Sve će ovo biti moje, moje i samo moje!* (1998:46) Pastir kojega Smiljan sreće u sedmoj cjelini, ispričao je Smiljanu priču o djevojci s prstenom u ognju iz koje saznajemo da je kažnjena zbog ljubomore i pohlepe: *- Ona koju si vidio u špilji, bijaše zavidna svojoj sestri što će kraljica postati, pa joj večer uoči vjenčanja spravi napitak od kojega se sve zaboravlja... A noću joj ona zavidnica skine prsten s prsta i na svoj natakne. Tako se kraljević njome oženi...* (1998:54), no priznao je Smiljanu i svoje grijeh: *- Jer sam ja toga ovna ukrao dok je još janješce bio, a on me osudio da ga za kaznu moram na ramenima nositi.* (1998:53) Na svome putovanju Smiljan je sreo i dvije svadljive žene: *Vidje tako Smiljan i dvije žene što se svađahu. Usne im pomodrjele od psovki i oštrih riječi, ali one jezika ne uvlače... Svađahu se tek da bi se svađale, da im jezik mirovao ne bi.* (1998:56), te vojske koje su voljele ratovati: *Neki pouk primili i koplja u trnje pobacali, neki još i sada u Ledendvoru ljute bojeve biju.* (1998:56)

Likovi koje Smiljan sreće na svome putu kroz Ledendvor povezani su kaznom koju u Ledndvoru odslužuju za okajanje počinjenih grijeha. Čitatelju prenose poruku o opasnostima

laži, krađe, pohlepe, zavisti, ljubomore i nemilosrđa kojima lako mogu zatrovati ali teško iskupiti dušu.

O socijalnome stanju likova autor nam ne govori mnogo. Iz prethodnih navoda znamo kako je žena iz prve sobe na početku bila siromašna, te je na prevaru stekla bolji život, dok je starac s blagom bio u neprestanoj trci za novcem. Jedini lik čije socijalno stanje Gardaš opisuje je Smiljan, za kojega kaže: *Mladi Smiljan skuturio se u jednoj veži. Usne mu ljubičaste od studeni, nos pomodrio; i srce mu ozeblo. Pod kaputićem sisnuo svoje diplice, to mu je sva imovina. Ljeti bi svirao po gradskim ulicama. Prolaznici bi zastajali da ga poslušaju, neki bi spustili i koji novčić preda nj. Ali zimi nije bilo tako, nitko se nije ustavljao da poslušava Smiljanovu svirku. Svi su hitali svojim kućama, u svoje tople domove. A Smiljan nije imao kamo, jer on je svirač-potukač, bez kuće i kućišta, bez doma i ognjišta, siromašan kao crkveni miš.* (1998:36)

Osim što je siromašan, Smiljan je dobar i uvijek spreman svima pomoći, čemu svjedoči i njegova volja da pomogne djevojci skinuti prsten s ognja ili pastiru ovna s vrata. Za svoju dobrotu Smiljan biva i nagrađen kada ga u posljednjoj odaji dočeka Zlatokosa: *Na sofa sjedeše djevojka Smiljanovih godina, lijepa poput mjesečine za puna mjeseca. Uzgleda ona u Smiljana i osmjehne mu se, a to bijaše kao kad sunce jutarnjim zrakama kroz grm bijela jorgovana prosine.* (1998: 57)

Iako u djelu nedostaju neki elementi klasične bajke poput pretvaranja likova ili čarobnoga predmeta, pouka nije izostala. U bajci su izraženi biblijski motivi, tako netko štiti Smiljana, poput Boga koji je štitio Mojsija. Smiljana možemo usporediti s Danteom i njegovim putovanjem u djelu *Božanstvena komedija*. Ledendvor je ekvivalent Čistilištu u kome se prema Alighieriju duše čiste od 7 grijeha. Na svome putu Dantea sreće Beatricu, a Smiljan zlatokosu djevojku (Pintarić, 1997). Pisac se kroz grešnike Ledendvora dotiče ljudskih vrijednosti, koje su u današnje vrijeme, sve više izopačene. Gardaš osuđuje pohlepu, ljubomoru, prijevaru i krađe. Čitatelju ipak daje nadu da pokajanje vodi sreći i sretanome kraju.

Likovi su u bajci, kao i u prethodnima podijeljeni prema svijetu iz kojega dolaze, etičnosti i socijalnome stanju. Nadnaravnome svijetu u ovoj bajci pripada samo neimenovani lik koji Smiljana štiti i vodi do Ledendvora i koji je lik pomagač u bajci. Neimenovani i nevidljivi lik dokaz je kako u bajci ulogu lika može preuzeti sve, od predmeta do bića, stvari i prirodnih pojava što je elemnt moderne bajke. Ostali likovi poput Smiljana, žene i zlatokose djevojčice,

djevojke s prstenom, starca s blagom, mesara, čovjeka koji se smrzava, pastira i ljudi iz bujice pripadaju stvarnome svijetu. Jedini dobri likovi u bajci su Smilja, neimenovani lik i Zlatokosa, dok su svi ostali likovi koje Smiljan susreće na putovanju kroz ledendvor zli. Svi likovi povezani su kaznom koju odslužuju za počinjena nedjela, a svojom pričom čitatelju prenose pouku o njima. Element klasične bajke koji se javlja u ovome djelu je crno-bijela karakterizacija likova, što je jasno vidljivo pri opisu mesara i Zlatokose. Uz navedenu karakterizaciju javlja se lik pastira koji se razvija kroz bajku i kaje se za svoja djela, a to je element moderne bajke. Autor čitatelju ne pruža informacije o socijalnome stanju svih likova već naglašava samo Smiljanovu siromašnost. Element klasične bajke u ovome djelu jeste i jedinstvo stvarnoga i nadnaravnoga svijeta. Kroz bajku je cijelo vrijeme protkan broj sedam. Smiljan prolazi kroz sedam soba i sedam godina provodi u Ledendvoru, što je uz brojeve tri, devet, te devedeset i devet karakteristično kako za bajke općenito tako i za Gardaševu zbirku *Damjanovo jezero*. Prema navedenoj karakterizaciji likova, pojavnosti stvarnih i nadanaravnih likova, njihovim ulogama u bajci i jedinstvu stvarnoga i nadanaravnoga svijeta zaključujemo kako je i bajka *Ledendvor* klasična bajka s elementima moderne bajke.

5.5. Čudo na kamenitom brijegu

Naslov četvrte bajke u zbirci je *Čudo na kamenitom brijegu*, bajka je podjeljena na šest cjelina, a svakoj cijelini dodijeljen je naslov. Ova bajka opisuje potragu dječaka Petra za srećom. Petar je nakon nestanka majke počeo raditi u radionici majstora Radana. Jednoga dana, na putu do sajma, Petar padne i razbije sve Radanove odljevke, pet odljevaka u obliku životinja koji se nisu razbili spremi u džep. Petar je sjeo na kamenitome brijegu i zaplakao u strahu od majstora Radana. Na Petrovu sreću čarobnica se pojavi i čarolijom popravi odljevke. Petar, došavši sa sajma, ispriča majstoru Radanu što se dogodilo. On sutradan pošalje Petra s vrećom krhotina na kameniti brijeg tražeći da čarobnica opet popravi sve odljevke. Kroz razgovor s čarobnicom Petar kaže da bi mu najveća sreća bila pronaći majku. Čarobnica u tome izrekne nekoliko kitica i nestane.. Petar je pokušavao zaspati ne bi li opet usnio majku. No kada jednom otvori oči pred njim se stvori deblo s neakvim otvorom iz kojega se čula glazba i pjesma. On odluči krenuti putem pjesme pa prvo stigne do malih ljudi čije riječi nije razumio. Hodao je sve dok nije sreo kovača koji ga uputi preko rijeke. Tijekom Petrova putovanja oživjelo je svih pet odljevaka životinja koje je Petar spremio u džep na kamenitome brijegu. Kornjača mu je pomogla prijeći rijeku, orao ga je spasio od zlih duša,

koza ga je nahranila, slon mu je pomoga prijeći ponor, a papiga mu je pomogla prisjetiti se prve dvije kitice koje mu je čarobnica na brdu rekla. Zadnji zadatak koji je Petar trebao ispuniti kako bi pronašao sreću bio je prepoznati majku između sedam istih žena. Petar je majku prepoznao jer je bila čista i iskrena srca, kao i on.

Vrijeme radnje i u ovoj je bajci podijeljeno na vanjsko i unutrašnje. Vanjsko vrijeme radnje označava dio u kojemu pisac opisuje nestanak Petrove majke. Iz sljedećega navoda zaključujemo kako se vanjsko vrijeme radnje odvija u proljeće: *Nekoliko dana prije Uskrsa majstor Radan pošalje svoga pomoćnika Petra da na gradsku tržnicu odnese glinene odljevke.* (1998:60) Pojava Uskrsa u bajci čitatelju otkriva kako se vanjsko vrijeme radnje odvija za vrijeme kršćanskoga doba. Unutrašnje vrijeme radnje je jutro i dan kada Petar odlazi na tržnicu i ulazi u otvor debla: *Tako je tog jutra Petar uranio, uprtio vreću na leđa i zaputio se u grad.* (1998:60)

U bajci se osim radionice majstora Radana i kamenitoga brijega, javljaju i bajkovita mjesta radnje. Prijelaz iz stvarnoga u bajkoviti svijet u bajci je odvojen Petrovim prolaskom kroz otvor u deblu i propadanjem u dubinu: *Dječak ustade i zakorači u onaj otvor. Kako on to učini, nešto pod njim silovito zatutnji... Zemlja se u onom otvoru rasklopi i on se sunovrati u dubinu.* (1998:69) Iz prethodnoga zaključujemo kako u bajci ne postoji jedinstvo stvarnoga i zamišljenoga svijeta, a prijelaz iz stvarnoga svijeta u bajkoviti propadanjem kroz otvor ukazuje na element fantastične priče.

Neka od mjesta koje je Petar nakon prolaza kroz deblo posjetio bila su Zemlja malih ljudi i Zlošuma o kojoj nam svjedoči sljedeće: *Kad malo dušu povrati, Petar pažljivije pogleda oko sebe. Jest, on sada leži u travi; iza njega ostala Zlošuma, crna se stabla granama uzmahala prema njemu, kanda mu prijete, ali se približiti više ne mogu.* (1998:79)

Likove u bajci podijelit ćemo prema tri već navedena kriterija, svijetu iz kojega dolaze, etičnosti i socijalnome stanju. Likovi koji u bajci pripadaju zbiljskome svijetu su majstor Radan, Petar, Petrova majka, tri starca, koza, kornjača, papiga, slon i orao. Nadnaravnome svijetu pak pribrajamo čarobnicu, male ljude, čovječuljka kovača, Zlošumu, zlotvore i stvorenje koje napada Petra poslije Zlošume.

Dobri likovi u bajci su Petar, njegova majka, čarobnica, mali ljudi, kovač, kornjača, orao, koza, slon, papiga i starci.

U zle likove ubrajamo nemilosrdnog majstora Radana, ptičurine ili zlotvore, Zlošumu i stvorenje iz Zlošume. Majstora Radana upoznajemo na samome početku bajke. On je bio dobar majstor o čijim odljevcima autor kaže: *Radanovi su odljevci doista bili vrlo lijepi i nadaleko traženi. Izrađivao ih je od pečene gline, bojio živahnim bojama...* (1998:60), no škrt čovjek: *Bio je majstor Radan veoma škrt, a osim toga, u njega bijaše i prijeka narav, a pogled mrgodan i zao.* (1998:61) Zlošuma, ptičurine i stvorenje iz zlošume imali su za cilj spriječiti Petra da dođe do sreće. Ime likova je u ovome slučaju povezano s njihovim unutarnjim osobinama. Autor uvećanice upotrebljava pri opisu zlih likova što je uobičajeno za crno-bijelu karakterizaciju likova. Ovakva karakterizacija likova element je klasične bajke. O djelima zlotvora ili ptičurina Gardaš kaže: *Sad se one ptičurine počele i zalijetati prema njemu, hoće mu pošto-poto zlo učiniti gorim... Jedna ga ščepa za rame i u kljunu odnese komad košulje s kožom, druga iščupa pramen kose, treća mu zabode u leđa oštre kandže...* (1998:78) Zlošuma nije ništa manje zla pa nastavlja napadati Petra: *Stade pružati crne grane za Petrom, fijuče njima kao bičevima. Prijeti mu, baca na nj najcrnije pogrde, hoće ga zadržati pod svojim tamnim skutom.* (1998:80) Nakon pobijede nad zlošumom Petra dva puta napada njeno stvorenje. Prvi puta stvorenje ga je napalo kada je pobjegao zlošumi: *Ali sada se –gle! – iz Zlošume izvuče nekakav crn plašt, crn poput zle misli. Sve se povlačeći po travi, obiđe ono mjesto na kojemu je Petar sjedio, pa natisne za njim.* (1998:80-81), a drugi puta kada je Petar prelazio preko ponora: *Ni do pola nije dokoračao, a vidi: pred njim stoji i prijelaz mu priječi neko stvorenje. Omaleno je, Petru ni do ramena nije, ali takvu rugobu ni pogledati ne možeš. Poput čovjeka je, crno kao prokletstvo; samo mu uši životinjske obrasle gustom dlakom, oči zakrvavljene, pogled zao i opak da opakiji ne može biti. Na rukama mu umjesto prstiju bijahu čaporci s neobrezanim pandžama.* (1998:83) Po prethodnome navodu možemo zaključiti kako je Gardaš ustrajan u svome stilu, pa je zao lik opet izrazito ružan, što je također karakteristično za crno-bijelu karakterizaciju likova koja se javlja u klasičnim bajkama.

Socijalno stanje likova Gardaš nije opisao, no iz Petrova promišljanja o majci, zaključujemo kako su on i majka živjeli u skromnim uvjetima. Upravo u trenutcima Petrove odluke najviše saznajemo o tome kakva je žena bila njegova majka, no i kakav je Petar uz nju postao: *Osim toga, majka mi je govorila da se bogatstvo ne mjeri po onome koliko imaš već po onome s koliko si zadovoljan. A moja majka i ja bili bismo zadovoljni da imamo jedno drugo, jer u srcu već imamo puno ljubavi jedno spram drugoga.* (1998:89) Osim što su skromni i puni ljubavi jedno prema drugome, majka je Petra učila i koliko je rad bitan u životu: *Ta moja me majka učila da je čovjek najsretniji s onim što svojim rukama stvori, a kruh bez motike gorči*

je od nikakva. (1998:89) Petar je bio i nadasve pošten dječak što zaključujemo iz sljedećega: *Dječak zausti da kaže ono što mu je naredio majstor Radan, ali laž nikako nije moga prevaliti preko usta... Ma baš i u zemlju propao, on neće izreći laž.* (1998:64)

Tijekom Petrova putovanja kroz Zemlju malih ljudi upoznajemo njene stanovnike: *A stanovnici sela, koje je ovdje-ondje vidio da sjede na klupčicama pred kućama, ili se kreću ulicom, ili nešto rade u dvorištu, bijahu visoki oko tri do četiri pedlja i teško da bi koji dosegnuo Petru do pojasa.* (1998: 70-71) Kovač koji je iskonski zao lik jer u Zemlji malih ljudi ispašta grijeh, postaje lik pomagač kada Petra uputi na daljnji put i ponovi mu riječi čarobnice: *-Ono što je mrtvo, oživjet će.* (1998:75), stoga ga ubrajamo u dobre likove. Osim čovječuljka kovača, likovi pomagači u bajci su i čarobnica, kornjača, orao, koza, slon, papiga i starci. Svi oni pomažu Petru da što lakše prođe svoj put ka sreći. Dobrodušna kornjača proživi svojih sto godina u jednome trenu kako bi Petra prevezla preko rijeke, hrabri orao spasi ga od ptičurina u zlošumi, nesebična koza ga nahrani, slon mu svojom snagom pomogne prijeći ponor, a pametna papigica šapne mu prve dvje čarobnicine kitice. Osim već navedenih likova pomagača moramo spomenuti i čarobnicu i tri starca. Dobrotu čarobnice Gardaš je potvrdio i opisom njena izgleda: *Usred onih plavkastih plamičaka pojavi se starica sa štapom u ruci. Bijaše odjevena u skromne haljine, a iz pogleda joj zračila blagost i toplina.* (1998:62), i jedini je lik koji ima čarobni predmet u bajci, to jest čarobni štap. Čarobnica Petru postavlja uvijet koji mora ispuniti kako bi pronašao sreću: *Od njih sedam svaka će ti darak dati, čašu mlijeka – tog' se sjeti! – samo mati.* (1998:65) Posljednji se starac u bajci javlja kako bi kušao Petra, s toga ga vodi kroz sedam odaja u kojima je sedam istih žena između kojih Petar mora prepoznati majku. Dobrota, hrabrost i iskrenost doveli su Petra ka sreći. Za svoj skroman život i čisto srce Petar i majka bivaju nagrađeni: *Plakaše Petrova majka od radosti, plakaše Petar. A kako im suze rone niz lice, sve se u bisere pretvaraju.* (1998:91)

Obitelj je motiv koji prožima ovu bajku od njenoga početka do kraja. Gardaš slavi isrenu roditeljsku ljubav i ljubav djeteta prema roditelju. Čitatelja uvjerava kako ništa nije nemoguće, samo ako imamo vjere. Uči nas kako blago, odjeća i moć ne čine čovjeka. Najveće blago svakog od nas je ljubav i obitelj, a sreća je nadomak ruke, samo je treba dovoljno jako željeti.

Likovi su u bajci podijeljeni prema svijetu iz kojega dolaze, etičnosti i socijalnome stanju. Iz stvarnoga svijeta dolaze Petar i njegova majka, majstor Radan starci i ljudi sa sajma, dok iz nadnaravnoga svijeta dolaze čarobnica, mali ljudi, kovač, zlošuma, zlotvori i stvorenje iz

Zlošume. Stvarnome svijetu pripadaju i antropomorfizirani predmeti, to jest odljevci životinja: kornjače, orla, koze slona, papige koji uz čarobnicu preuzimaju ulogu likova pomagača i predstavljaju element moderne bajke u djelu. Životinje pomagači jedini su likovi koji u bajci prolaze kroz pretvaranje kako bi pomogli Petru u borbi protiv zlih sila Zlošume. Kroz opis Petrova doma zaključujemo kako su on i njegova majka siroašni likovi dok ekonomsko stanje ostalih likova ne saznajemo. Dobri likovi u bajci su Petar, njegova majka, čarobnica, starci, kovač, mali ljudi i antropomorfizirane životinje, a zli likovi su Zlošuma, zlotvori, stvorenje iz Zlošume i majstor Radan. Stvarni i bajkoviti svijet su u djelu odvojeni propadanje kroz otvor na zemlji, a kako je glavni lik u djelu dječak Petar čiju avanturu u potrazi za srećom opisuje autor zaključujemo kako djelo sadrži i elemente fantastične priče. Iako su ova dva svijeta odvojena, bajkoviti događaji javljaju se i u stvarnome svijetu što uz crno-bijelu karakterizaciju likova čini elemente klasične bajke. Osim navedenoga u djelu se pojavljuje i kovač koji se kroz bajku mijenja i razvija zbog kazne koju odslužuje, pa se osim čarobnice i staraca javlja kao lik pomagač što ponovno ukazuje na modernu bajku. Prema pojavnosti i ulogama likova, navedenim elementima klasične i moderne bajke te fantastične priče, djelo *Čudo na kamenitom brijegu* ne možemo jednoznačno odrediti niti kao klasičnu bajku, niti modernu bajku, niti kao fantastičnu priču jer supostoje elementi svih navedenih podvrsta.

5.6. Lahorka

Lahorka je peta bajka zbirke *Damjanovo jezero* i podijeljena je na osam cjelina označenih brojevima. Glavni lik u bajci je djevojčica Lahorka. Na početku bajke mama Lahorku šalje baki, koja je živjela na drugam kraju sela, kako bi joj odnjela škarice i tamjan. Početak ove bajke možemo povezati s početkom Crvenkapice. Lahorka je trčeći za leptirom zalutala u šumu i napila se vode s izvora, ne sluteći da je izvor začaran. Naime, vila Svilenka začarala je izvor jer su se patuljci smijali njenim kozjim nogama. Tako bi oni koji se napiju vode s izvora sve zaboravili. No, vila Srebrenka, koja je tu večer bila dežurna, osjeti miris čaranja u vodi i umanji kletvu. Lahorka, nakon što je popila vodu s izvora, krene lutati šumom tražeći sklonište od kiše. Na putu je srela mlade zaručnike patuljke, Rumenka i Lisjenku. Patuljci su također zaboravili tko su i odakle su, no popričaju s Lahorkom, pozdrave se i krenu svatko svojim putem. Tražeći zaklon, Lahorka naiđe na kuću ispletenu od granja u kojoj je sjedila neka baba i bajala. U kući pronađe Rumenka i Lisjenku zavezane jedno za drugo, te im odluči

pomoći. Baba se, bijesna jer su Lahorka i patuljci pobjegli, pretvori u sovu i krene za njima kroz šumu. Kako bi se spasili Lahorka, Rumenko i Lisjenka sakriju se u jednu duplju. Vila Srebrenka u šumi je čula babin zao smijeh pa ju začara da skamenjena stoji na grani sto godina. Lahorka i patuljci nastave svoje putovanje kroz šumu. Molili su za jelo lisicu, vuka i patuljka žderonju, ali pomoći nisu dobili sve dok ne sretoše divlju kokoš. Kada je osvanulo jutro, kletva koju su na sebe navukli pijući vodu s izvora, prekinuta je. Kao svaki pošten kralj, Rumenko održi riječ, oženi Lisjenku, a Lahorka im bijaše kuma na vjenčanju.

Vanjsko vrijeme radnje u bajci je neodređeno: *Lahorka ima šest godina. Pomislit ćete da to i nisu neke godine pred kojima bi čovjek skidao kapu (ili možda jesu?), ali to su njezine najljepše godine koje je proživjela – do trenutka kad smo se latili posla da o njoj napišemo priču.* (1998: 92), dok su unutarnje vrijeme radnje dan i noć u kojima se događaju i bajkoviti događaji: *Jednoga dana Lahorka zamoli majku da joj dopusti posjetiti baku...* (1998: 92)

Mjesta na kojima se radnja u bajci odvija su: kuća, livada, potok, šuma, koliba. *Kad Lahorka zašla u livadu, u svu onu milinu i ljepotu, veselo zaplješće ručicama...* (1998: 94)

Likove u bajci podijelit ćemo prema kriterijima navedenim u prethodnim bajkama. Zbiljski likovi u bajci su Lahorka i njezina majka, lisica, vuk i divlja kokoš. Dok su patuljci, vile Srebrenka i Svilenka, Rumenko (kralj Osvald IV.), Lisjenka (Zlatanka) te baba vještica nadnaravni likovi.

Skupini zlih likova u bajci pripadaju vila Svilenka i baba vještica, a prema onome što saznajemo o postupcima vuka, lisice i žderonje možemo reći kako su i oni zli. Na primjer žderonja nije htio s Rumenkom i Lisjenkom podijeliti gljive, vuk je lovio tuđe ovce, a lisica je lukavo izbjegla reći gdje stanuje kako Lahorka, Rumenko i Lisjenka ne bi došli k njoj na ručak. Vila Srebrenka učinila je zlo djelo kada je začarala potok: *Svilenka je bjesnela. Vratila se izvoru i stade razmišljati što bi joj valjalo činiti. Prva joj misao bude da zatruje izvor pa, kako je to jedini izvor u šumi, patuljci će se kad-tad na njemu napiti vode i pomrijeti. Ali kako ona ipak nije bila vrlo zla, odustane od te opake namisli... I napokon smisli: začarat će izvor, i to tako, da svatko tko se na njemu napije itoga trena zaboravi sve što je do tada znao.* (1998:97) Da Svilenka nije vrlo zla, kako Gardaš navodi, potkrijepio je to i opisom njezina izgleda koji ima samo jednu manu: *Baš nekako u to vrijeme vila Srebrenka, što življaše u šumi, zastane pokraj izvora da se napije vode. Bila je jedna od najljepših vila u toj šumi. Kosa joj, zlatnožuta i meka poput svile, u slapovima padala preko leđa. Ona nije bila dobra vila, ali ni pretjerano zla. Jako je držala do svog izgleda. Uvijek vam je ona češljala kosu da bi joj bila*

što sjajnija, vazda se ogledavala na izvotu i divila svojoj ljepoti. Ali u Svilenke bijahu kozje noge... Ta svi su znali kako je Svilenka ohola i kako visoka gleda ostale vile, a gledaj ti sad! *Kozje noge!* (1998:95) Iako su vile u bajkama prepoznatljive po svojem karakterističnome izgledu, Svilenka je primjer vile s manom koju vješto skriva. Ona je jedna od vila koje su se u bajkama odmetnule od dobra ali nije u potpunosti zla. Sukladno tome navedena mana narušava njen vanjski izgled. Baba vještica je pravi zao lik, što potvrđuje i njezin izgled: *Baba joj se sad približi i ona vidje kolika je to rugoba; nos joj kvrgav, gomoljast, dlakama obrastao.* (1998:105) Opis vanjskoga izgleda Svilenke i babe vještice i ovoga puta upućuje čitatelja na crno-bijelu karakterizaciju likova. Autor likove opisuje s obzirom na njihove unutarnje osobine što je karakteristično za navedenu karakterizaciju likova. Baba vještica je lik koji u bajci dva puta prolazi kroz pretvaranje, prvi puta kada se pretvara u sovu: *Vidi baba, izmaknut će joj. Tada zastane, raširi skute svoje dronjave haljine, zamaše njima nekoliko puta i eto ti je, pretvori se u sovuljugu oštokljunu.* (1998:106), a drugi puta kada ju Srebrenka pretvori u kamen: *U taj tren Srebrenka je dotakne čarobnim štapićem i reče: Za zle čine i vradžbine sto godina kamen budi, a sto ljeta kada mine On će doći da ti sudi!* (1998:107). Pretvaranje u bajci ima dvojaku ulogu, prvi se puta pojavljuje u službi zlih sila, kao osveta i kazna zla nad dobrim, dok se drugi puta javlja kao kazna za zloću u službi dobra. Iz prethodnoga navoda uočavamo kako vila Srebrenka ima čarobni štapić koji predstavlja element čarobnog predmeta u bajci. Srebrenka je u bajci i lik pomagač, a o njenome izgledu i zadaćama Gardaš je reko: *Tada pokraj izvora naiđe jedna druga vila, koja uvijek činjaše samo dobra djela. Zvala se Srebrenka. Danas je ona bila dežurna vila: njezina je zadaća da popravlja svako zlo koje učine zle vile.* (1998:98) Srebrenka ima čarobni predmet koji vile čini prepoznatljivima kako u bajkama, tako i u crtanim filmovima.

Već smo saznali da je Lahorka djevojčica od šest godina, a koliko je dobra i naivna govori nam sljedeće: *Lahorka stade razmišljati što bi joj sada valjalo činiti. Ona je pošto-poto htjela izbaviti patuljke. Te misli ona tako, misli ovako, pa u svojoj prostodušnosti i dobroti nađe da će biti najbolje ako staricu zamoli da oslobodi njezine prijatelje.* (1998:104) No, da je Lahorka dobrodušna i nesebična saznajemo i u šumi kada je sa Rumenkom i Lisjenkom bježala od babe vještice : *A smilili se oni Lahorki jako, osobito onolika patuljkova skrb za svoju zaručnicu, pa, ma kako iznemogla bijaše, ona priđe patuljku da uzme Lisjenčicu.* (1998:106) Čak i kada se nije sjećao tko je, Rumenko je bio pravi kavalir: *Mali zaručnici odoše. Rumenko kavalirski držaše kišobran-gljivu nad Lisjenkinom glavom, stalno ga namještajući tako da klobučić njegovu izabranicu štiti od kiše.* (1998:101) Lisjenka je bila

skromna patuljčica: *Patuljčica obori pogled u velikoj neprilici. – Ah, Vaše Veličanstvo – reče smjerno – ne smijem sada ni pomisliti na to. Ja noćas u vama nisam prepoznala našega kralja.* (1998:111), a pokazalo se kako i ona i Rumenko drže do svoje riječi: - *Ah, ah, dijete moje – reče kralj Osvald IV. i uhvati je za ruku. – Ja sada u tebi prepoznajem buduću kraljicu. Obećali smo se jedno drugome, jest, a kraljevi drže do svoje riječi. Drže li i travareve kćerke? – Da!- obraduje se Zlatanka.* (1998:111)

Socijalno stanje likova dolazi do izražaja samo u dva navrata, prvi puta pri opisu kuće babe vještice: *I eto je već nadomak uboge nastambe. Bijaše sagrađena od granja sapletena oko pritki, oblijepljena blatom i pokrivena hrastovim korama, sva trošna i nakrivljena.* (1998:102) iz kojega zaključujemo kako je baba vještica bila siromašna. Socijalno stanje lika drugi puta je opisano pri povratku Rumenkova sjećanja: - *Čujte i počujte, podanici! Ja sam kralj Osvald IV., vladar svekolike ove šume i prišumlja!* (1998:109), te opisa svadbe: *Bijaše to sjajna svadba, kakva do tada nije zapamćena na kraljevim dvorima.* (1998:114), s toga možemo reći kako Rumenko ili kralj Osvald IV. pripada skupini bogatih likova.

Da je i ova bajka prožeta biblijskim motivima vidimo u stihovima kojima je Srebrenka začarala babu: *Za zle čine i vradžbine sto godina kamen budi, a sto ljeta kada mine On će doći da ti sudi!* (1998:92), gdje se *On* povezuje s Bogom i sudnjim danom. Priča i ovoga puta ima sretan kraj, dobri likovi nagrađeni su stvaranjem nove obitelji i prijateljstva, te ukidanjem kletve. Baba vještica kažnjena je za svoja djela da skamenjena stoji na istom mjestu sto godina. Autor čitatelja upućuje na veliku važnost poštenja. Naglašava kako su svi ljudi jednaki bez obzira na njihovo socijalno stanje i kako uvijek treba pomoći prijatelju u nevolji, jer nikada ne znamo kada će nama trebati nečija pomoć.

Likovi u bajci *Lahorka* podijeljeni su prema svijetu iz kojega dolaze, ekonomskome stanju i etičnosti. Zbiljskome svijetu u bajci pripadaju Lahorka i njezina majka te antropomorfizirani likovi životinja poput lisice, vuka i divlje kokoši, dok nadnaravnome svijetu pripadaju Srebrenka, Svilenka i ostale vile, patuljci, Rumenko i Lisjenka te baba vještica. Socijalno stanje likova otkriveno je kroz opis doma pojedinih likova pa vješticu svrstavamo u siromašne, a Rumenka u bogate likove. Dobri likovi u bajci su Lahorka i njena majka, Rumenko, Lisjenka, Srebrenka i divlja kokoš, a zli likovi su baba vještica, vuk, lisica i Svilenka. Autor upotrebljava crno-bijelu karakterizaciju likova što uočavamo pri opisu dobre vile Srebrenke, odmetnute vile Svilenke i babe vještice. Dok je Srebrenka tipičan primjer dobre vile iz bajki, Svilenka je primjer odmetnute vile koja ima fizičku manu. Vješticu je

navedenom karakterizacijom s obzirom na karakter pridodan jednako ružan vanjski izgled. Vila Srebreška je lik pomagač u bajci, a vještica je jedini lik koji prolazi kroz pretvaranje koje se javlja kao osveta zla nad dobrim i kao kazna za zla djela. Likovi su u bajci stalni i ne mijenjaju svoje osobine do kraja bajke. Na kraju bajke nagrada slijedi dobrim likovima, a kazna zlima. Prema navedenoj karakterizaciji likova, pojavnosti stvarnih i nadnaravnih likova i njihovim ulogama u bajci te jedinstvu stvarnoga i nadnaravnoga svijeta zaključujemo kako je bajka *Lahorka* klasična bajka.

5.7. Kraljica Felicita

Na početku bajke autor nas upoznaje s bakicom koja je živjela sama na kraju sela, a pokraj čije su kuće nakon njene smrti izrasle ruže. Na putu do tete, na tu je kuću naišla i djevojčica Felicita. Zaveo ju je miris ruža pa je jednu ubrala i ubola se na trn. Nakon uboda kao opijena djevojčica je ušla u staru kuću, zaboravivši gdje je i zašto krenula, pa sjedne i zaspi. Kada se probudila ugledala je čovječuljke koji ulaze u podrum kuće, a Felicita krene za njima. Začudila se kada je shvatila kako na mjestu podruma naselje čovječuljaka. Čovječuljci je prozvahu kraljicom i ispričaju joj sve o njihovome životu. Kada se Felicita jednoga dana odlučila vratiti u bakinu kućicu, tamo pronade onu ružu koju je ubrala pri dolasku i ponovno se ubode na trn. Nakon novoga uboda Felicita se sjeti kome je onoga dana krenula i odluči poći teti i napustiti čovječuljke. Iako tužni čovječuljci se oproste od Felicite, a ona im je obeća kako će se jednom ipak vratiti u njihov kraj.

Vrijeme radnje, kako je to bivalo i u prijašnjim bajkama, podijelit ćemo na unutrašnje i vanjsko. Vanjsko vrijeme radnje prepoznavamo na samome početku bajke, kada autor opisuje bakicin život. *U kućici na kraju sela živjela baka samotnica. Mještani joj odavna ime zaboravili i zvali je jednostavno bakica.* (1998:115) Unutarnje vrijeme radnje su proljetna večer: *Jedne proljetne večeri prolazila onuda Felicita...* (1998:117), te dani i noći, koje i u ovoj bajci nose bajkovite događaje: *Mjesec već bio izišao i ona lijepo vidi kako onim prilazom, kroz trnje i korov, nagrću čovječuljci.* (1998:118)

Radnja ove bajke događa se u bakinoj kući i na putu, što zaključujemo iz sljedećih rečenica: *Tako djevojčica uđe u bakičinu kućicu. Tamo sve ubogo i sirotinjsko.* (1998:117), i *Pomiluje Felicita svaki cvijet. Već je na putu što u selo vodi.* (1998:131) Bajka sadrži i bajkovito mjesto radnje, naselje čovječuljaka: *Nije to bio podrum, ili nekakav rudokop, kako je u prvi mah pomislila. Bijaše pod zemljom čitavo naselje. Sve kućice u njemu građene spram veličine*

onih čovječuljaka i sve odreda od trske. Po obliku i vanjskom izgledu trščare bijahu posve jednake, ali je svaka od njih druge boje – plave, crvene, zelene, žute, smeđe, ljubičaste – baš kao što su i njihovi stanovnici svaki drukčiju boju kose imali. (1998:119)

Element bajke koji je izostao u ovome djelu je čarobni predmet.

Likove ćemo, po uzoru na prethodnu bajku, podijeliti prema: svijetu iz kojega dolaze, etičnosti i socijalnome stanju. Likovi koji pripadaju zbiljskome svijetu su bakica, ostali mještani, Felicita, bolesna djevojčica i njena mama, dok nadnaravnome svijetu pripadaju čovječuljci. Ekonomsko stanje likova možemo zaključiti iz opisa njihovih domova. Tako je bakičina kućica bila: *I za života bakičina kućica bijaše jadna i uboga, a kad bakica umrije, potleušica počne naočigled propadati. (1998:115)*, dok su čovječuljci živjeli u kućicama od trske: *Bijaše pod zemljom čitavo naselje. Sve kućice u njemu građene spram veličine onih čovječuljaka i sve odreda od trske. (1998:119)* Iz navedenoga zaključujemo kako su bakica i čovječuljci bili skromni i siromašni likovi. Osim opisa njihova doma o skromnosti i dobroti bakice autor kaže: *U kućici na kraj sela živjela baka samotnica. Mještani joj odavna ime zaboravili i zvali je jednostavno bakica. Nikoga svoga nije imala, a svi je voljeli. Bijaše to staričica blaga i pobožna, dobra kao kruh što ga jedeš. Samo je u svojoj kućici sjedila i krunicu prebiralala. A kako je u blizini bilo seosko groblje, često je i na grobove odlazila; tamo se za svakog pokojnika molila i dušu njegovu Bogu preporučivala. (1998:115)*, pa možemo zaključiti i kako bakica pripada skupini dobrih likova, kao i čovječuljci. Veseli, vrijedni, dobroćudni, uvijek spremni pomoći drugima, čak i svoj život riskirati zbog toga. Autor nam je o čovječuljcima rekao: *A čovječuljci ulaze i ulaze, čini se da se s nekog posla vraćaju. Nekima na ramenu motičice, nekima lopatičice, pa kako ulaze, tako alat o zid odlažu. Svi su veseli, svi nasmiješeni, divota ih gledati. (1998:119)* i *Za stolom sjedi sedam čovječuljaka, svi u svećanim odorama, koje se slagahu s bojom njihove kose; stariji su, raznobojne im brade do pojasa segle. (1998:119)* Kroz bajku upoznajemo nekoliko čovječuljaka. Prvi kojega Felicita susreće je žutokosi čuvar: *Tamo je dočeka žutokosi čovječuljak. Odora mu prigušeno žuta, pozlaćena mu puceta na prsima blistaju, žute rese o rukavima vise. Uz dubok naklon dobroćudno se nasmiješi Feliciti i rukom joj pokaže u smjeru sela. (1998:119)* Nakon čuvara, predstavljen nam je Šafranko: *Među onom sedmoricom za stolom bijaše jedan stari čovječuljak s kosom, bradom i odorom šafranove boje. Taj Šafranko se uspravi i reče: - Dobro nam došla, Felicita, kraljice naša! (1998:120)* Obitelj Jagličice opisana je riječima: *U špaliru stajahu i pljeskahu majka, otac i kćerkica, poput dva veća i jednog manjeg jaglaca. Ne mogavši izdržati, djevojčica Jagličica izdvoji se iz špalira i priđe kraljici; ljupko joj se*

nasmiješi i majušnim joj prstićem skute dodirne, a Felicita joj lišce pomiluje. (1998:121) Koliko su čovječuljci plemeniti saznajemo kroz Felicitin razgovor sa Šafrankom i upoznavanjem s vidarom. Šafranko je Feliciti otkrio što ih je baka učila: - *Kad je umrla naša dobra bakica – započe Šafranko – nastavili smo raditi ono i onako kako nas je ona učila... Da činimo samo dobra djela, Vaše Veličanstvo... - Da nemoćnima pomazemo, kao prvo... – Zatim da obavljamo neke poslove koje su drugi trebali obaviti, ali iz nekog razloga to nisu učinili... . Da liječimo bolesne... (1998:123)* Nakon Šafranka vidar nastavi Feliciti pričati o svome poslu: *Pristupi im mlad čovječuljak blijedožute kose, nasmiješen, blaga pogleda... Spavala je zdravim snom cijele noći, stalno me držeći za prst. Već je počelo svitati i ja sam morao poći, ali nisam imao srca da izvučem prst iz njene ručice. A ostanem li, znao sam da ću se pretvoriti u sunovrat i uvenuti pokraj njezina krevetića... –Ipak sam ga nekoliko puta pokušao lagano izvući iz njezine oznojene ručice, a ona bi ga samo čvršće stisnula i u snu se nasmiješila... –Sunce je izašlo i – postao sam sunovrat. Kad se djevojčica probudila, u ručici je držala samo jednu laticu. – Čovječuljak ovlaš pogleda svoju lijevu ruku na kojoj nedostajaje palac... Tada djevojčica ugleda uvenuti sunovrat pokraj svoga krevetića – to sam bio ja – uzme me i zasadi u lonac, pa me zalije. To me trgnulo iz klonulosti, ali sam cijeloga dana ostao cvijet.(1998:125)*

Autor nam ne govori puno o Felicitinome izgledu: *Jedne proljetne večeri prolazila onuda Felicita, djevojčica od kojih jedanaest-dvanaest godina. Išla tetki u posjet, baš u ono selo u kojemu nekada bakica življaše. (1998:117),* no spominje njenu skromnost: - *Ja nisam takve počasti zaslužila – zbuñeno govori Felicita. – Jesi, jesi – smiješi se Šafranko gladeći bradicu. –Dugo smo te čekali i napokon dočekali... – Mene? – čudi se Felicita. – Dakako – svejednako se smiješi Šafranko, smiješe se i ostala šestorica što bijahu za stolom. – Znali smo da ćeš jednom doći.... – Kad je umrla naša bakica – Bog neka je uvede u rajsko naselje! – savjetovala nam je da za svoju kraljicu izaberemo djevojčicu koja će nam jednom doći, a bit će lijepa poput cvijeta i dobra kao milosrđe. – Zar sam ja takva? – Felicita ponikne pogledom rumeneći se. (1998:115)* i dobrotu: *Felicita se pozdravi sa svima ponaosob... Tulipani kanda malo zdrhtaše, mada nije bilo ni ćuha vjetra. Možda su razumjeli Felicitino pitanje, možda osjetili s koliko se ljubavi skrbi o njima; možda su joj htjeli i nešto reći, zamoliti je da oстане... Pomiluje Felicita svaki cvijet i pođe... Ljupki cvijetak kanda joj se malo nasmiješi. Ona ga nježno pomiluje i doista joj se činjaše da miluje lišce male Jagličice... Uzmr ga i side s puta, pa ga zasadi u mekoj zemlji. – Eh, rastreseni pjesnik! – reče malo se nasmiješivši. – Dobro da sam te na vrijeme našla o zasadila. (1998:131)* S obzirom na opis lika djevojčice

Felicite, zaključujemo kako su opisi likova u ovoj bajci sadržajnije nego u prethodnim bajkama. Detaljniji opisi likova karakteristika su modernih bajki i fantastičnih priča. Felicitin lik u bajci podsjeća na *Snjeguljicu i sedam patuljaka*, *Trnoružicu* koja se ubode na vreteno pa zaspi stoljetni san i Carrollovu *Alicu u zemlji čudesa*, koja usnivši odlazi u svijet mašte. Garadž isprepliće elemente ova tri djela i stvara novu bajku. S obzirom na radnju ove bajke i ulogu djevojčice Felicite možemo zaključiti kako ovakvi opisi likova ovoga puta upućuju na fantastičnu priču.

S obzirom na postupke likova, zaključujemo kako su svi likovi u bajci dobri. No, u bajci se javljaju i likovi pomagači, kao i pretvaranja. Tako se baka da bi pomogla čovječuljcima dovesti kraljicu pretvori u ružu: *To se naša bakica u ružu pretvorila i svojim te mirisom ovamo pozvala – reče zelenokosi vijećnik.* (1998:121) Osim bake pomagači u bajci su i čovječuljci, koji se također pretvaraju, no pod jednim uvjetom: - *Možemo raditi samo noću. Ako bi tko ostao gore nakon izlaska sunca, pretvorio bi se u cvijet i cijeloga se dana ne bi mogao pomaknuti. A mogao bi i uvenuti...* (1998:124) Pretvaranje se u ovoj bajci pojavljuje u službi dobra, vraćajući dobro dobrim i brinući se za nemoćne. Kako smo već čuli vidar je zbog svoje dobrote i zdravlja djevojčice prekršio uvjet i ostao bez palca. Ipak, čovječuljci iako znaju kako im zbog kršenja uvjeta nekada prijeti smrt, ne posustaju u svome poslu pomaganja drugima. Kroz njihove postupke autor nas uči kako se dobro uvijek dobrim vraća, što vidimo kada Felicita na svome putu ka tetki pomogne pjesniku i zasadi ga u zemlju da ne bi uvenuo. Dobro djelo najveće je blago koje uvijek možemo primiti ili pokloniti drugima.

Kroz bajku smo upoznali likove iz stvarnoga svijeta kao što su baka, Felicita, bolesna djevojčica, njezina majka i ostali mještani te Šafranka, vidara, Jaglačicu i njezinu obitelj i ostale čovječuljke koji dolaze iz nadnaravnoga svijeta. Ekonomsko stanje likova ponovno je iskazano opisom doma likova, stoga zaključujemo kako su baka i čovječuljci siromašni likovi, dok o Felicitinome ekonomskome stanju ne saznajemo ništa. Treba naglastiti kako je *Kraljica Felicita* jedino djelo koje ne donosi zle likove pa odbacujemo mogućnost da je ovo klasična bajka. Kroz lik glavne junakinje uočava se intertekstualno oblikovanje lika jer Felicita podsjeća na *Trnoružicu*, *Snjeguljicu* i *Alicu* u jednom. Felicita se ubola na trn ruže i zaspala, kao i *Trnoružica* koja se ubola na vreteno, a zatim kroz otvor na podu ulazi u zemlju čovječuljaka gdje je proglašena kraljicom, što podsjeća na *Snjeguljičino* upoznavanje sa sedam patuljaka. Njezina avantura u svijetu čovječuljaka neodoljivo podsjeća na *Alicinu* u *zemlji čudesa*, s toga možemo zaključiti kako je glavni lik u ovome djelu djevojčica koja se voli igrati i maštati što je još jedan od elemenata fantastične priče. Baka i čovječuljci su likovi

pomagači koji prolaze kroz pretvaranje u djelu koje je uvijek u službi dobra. U ovome djelu izostaje i crno-bijela karakterizacija likova, dok su opisi detaljniji i sadržajni, dok je stvarni svijet odvojen od nestvarnoga prolazom kroz otvor u podu sobe. Prema elementima izostanka zlih likova, sadržajnijim i detaljnijim opisima, razdvojenosti stvarnoga i nestvarnoga svijeta i izostanku crno-bijele karakterizacije kao i ulogama likova u ovome djelu zaključujemo kako je *Kraljica Felicita* fantastična priča.

5.8. Zelenkova njiska

Sedmu po redu bajku u zbirci *Damjanovo jezero* autor je naslovio *Zelenkova njiska*. Junakinja ove bajke je djevojka Ljubica. Radnja započinje kada Ljubica moleći se pod Kapetanovim hrastom na Jakovljevu grobu dočeka noć pa na putu do kuće sretno kapetanova konja zelenka. Zelenko joj daje čarobne gusle i gudalo, te blago. Gusle mogu pomoći Ljubici u nevolji, samo ako ih ne da nikome iz ruku i samo ako ona na njima zasvira, u suprotnom donose zlo. Došavši kući Ljubica zaručniku Natku ispriča što se dogodilo. Natkova znatiželja bila je toliko jaka pa on sutradan, dok su svi slavili njihovo vjenčanje, kradom zasvira u gusle i prizove otmičara i sedam konjanika. Ljubica u nevolji zgrabi gusle, ali ne stigne uzeti i gudalo. Kako bi otmičarima zasvirala na guslama, otmičar pošalje jednoga od konjanika u selo po gudalo. Kako je Ljubica zasvirala, tako se pojavio zelenko s kapetanom Jakovom i spasio Ljubicu iz nevolje.

Vrijeme radnje u bajci nije povijesno određeno i može se razlučiti na vanjsko i unutrašnje. Vanjsko vrijeme radnje događa se puno godina prije vremena radnje koja se odvija u bajci. *Puno godina kasnije, kada se priče o sudbini Jakovljevoj još malotko sjećao, hodila onim brdašcem Ljubica djevojka.* (1998:132) Unutarnje vrijeme radnje ponovno je noć koja označava bajkovito vrijeme sve do zore. Karakteristika ove bajke je izostanak bajkovitoga mjesta radnje. Radnja se odvija na Kapetanovu grobu s kojim autor započinje i završava bajku te u Ljubičinome selu: *Ima jedno brdo neveliko, na vrhu mu visok hrast.* (1998:132), kući i dvorištu: *Ujezdiše oni tako u selo. Pred Ljubičinom kućom svatovi još u metežu i zbunjenosti bijahu.* (1998: 142)

Iako je izostalo bajkovito mjesto radnje čarobni predmet nije. Ovoga puta to su bile gusle i gudalo načinjeni od zelenkove grive: *-Strune na guslama i gudalu sačinjene su od dlake iz moje grive. Ponesi ih sa sobom. Ako u kakvu nevolju zapadneš, samo gudalom po guslama*

prevuci, to će te iz nevolje izbaviti. -Ali pazi dobro, djevojko! Gusle nikome iz ruke ne smiješ davati! Jer ako netko drugi na njima zagusli, to bi moglo nevolju prizvati. (1998:136)

Likove u bajci podijelit ćemo prema tri kriterija navedena u prethodnim bajkama. Kako u bajci nisu spomenuti nadnaravni likovi, zaključujemo da su svi likovi iz zbiljskoga svijeta što je element moderne bajke i fantastične priče. Autor nam nije dao točan opis socijalnoga stanja likova, no prema radnji možemo zaključiti da niti jedan od likova nije siromašan. Npr. za Ljubičine svatove Gardaš kaže: *Iz udaljenih sela počeli pristizati i prvi gosti. Bit će to svadba o kojoj će se dugo pričati, preko pet stotina duša slegnut će se u Ljubičine dvore. (1998:137)*

Ljubica, kapetan Jakov i konj zelenko primjeri su dobrih likova u bajci. Zelenko pretstavlja i lika pomagača koji Ljubici postavlja uvjet pod kojim će joj gusle pomoći u nevolji. Autor je Zelenka opisao sljedećim riječima: *Odmah potom iz bijele magle i mjesečine pred Ljubicu izroni živinče. Pogleda ona malo bolje. Jest, bijaše to uistinu konj sivozelenkaste dlake, zelenko... (1998:134)*

O kapetanu Jakovu Gardaš kaže: *Priča kazuje da je tuda nekada davno jahao mlad kapetan, Jakov mu bilo ime. Bijaše on lijep i pristao mladić, dobar kao duša, a junačan u boju. Na glavi mu kapa od samura, a za kapu pero zadjenuto. I sablja mu o pojasu visi; balčak joj je od žežena zlata, a krsnica srebrom optočena. (1998:132)*

Najviše u bajci saznajemo o Ljubici koja je plaha: *Sada se vraćala iz grada i okasnila, pa, kako se noć noćala, tako i ona korak ubrzavala; bilo je strah djevojku samu brdima i prodolima noću hoditi. (1998:132), vođena srcem: Ljubica bijaše uzor-djevojka, a iz dobre obitelji. Mnogi je prosac bio odbijen, jer Ljubica htjede samo onoga koga joj srce ište, mladoga Natka, s kojim je u istom selu odrasla. (1998:137), skromna, dobrodušna i iskrena koju je autor okarakterizirao i kroz zelenkov govor: -To ja znam. Ti imaš dobro srce i plemenitu dušu, baš zato i želim da te nagradim. (1998:134)*

Jedini zli likovi koji se javljaju u bajci su otmičar i konjanici. Oni dolaze jer je uvjet, kojega je zelenko postavio Ljubici, prekršen zbog Natkove znatiželje: *Natko se u kiljeru gusala dohvatio, povukao gudalom po njima. Kako prvi cilik odjeknuo, pred kućom se konjanik pojavi; kako drugi cilik odjeknuo, sedmorica još k njemu pristizu; kako treći cilik odjeknuo, ljute sablje iz tokova vade... (1998:139)* Sam autor otmičara je okarakterizirao kao razbojnika i zlog čovjeka: *Otmičar skide obrazinu s lica, a Ljubica pretrnu. U njemu ona prepoznala prosca koji ju je u oca prosio. Ali njezin otac doznao da je to zao i naopak mladić, razbojništvu i pljačkaštvu sklon, pa mu ruku svoje jedinice ne dade. Onda se taj prosac zarekao da će se*

osvetiti. (1998: 141), dok o izgledu ili osobinama ostalih sedam konjanika doznajemo samo da vjerno služe otmičaru: *Sva sedmorica skoče na noge, svaki spreman svome vođi po volji učiniti.* (1998:141)

Autor nam je najmanje otkrio o Natku. Na čitatelju je da sam razluči kakav je Natko uistinu bio. S jedne strane brinuo se za Ljubicu i vjerovao joj neupitno: *. Kad se vratila, čekao ju Natko. Bio je zabrinut za zaručnicu što je okasnila iz grada, već je nakanio poći pred nju.* (1998:137), a s druge pak strane, njegova znatiželja bila je jača od ljubavi pa zbog nje umalo izgubi svoju tek vjenčanu suprugu: *Te noći Natko neprestano razmišljao o guslama. Neodoljivo ga vukla želja da ih u ruke uzme, znatiželjan bijaše što bi se onda dogodilo. Ma ni o blagu što ga je njegova zaručnica donijela nije toliko razmišljao koliko o guslama.* (1998:138) Kroz prethodne navode uočavamo detaljnije i sadržajnije opise likova koji se javljaju i u prethodnoj bajci. Lik Natka autor ne oslikava potpunom crno-bijelom karakterizacijom. Čitatelju je ostavljen prostor za promišljanje o njegovim djelima i sloboda razlučivanja je li on u biti dobar ili zao što upućuje na modernu bajku.

Radnja bajke prožeta je s još nekoliko likova kao što su baka i otac koji se spominju kroz pripovijedanje, te gosti u svatovima o kojima ne doznajemo ništa više. Ipak, kroz spomen oca i bake, zaključujemo kako je Gardašu obitelj vrlo važnih elemenata u životu kojim prožima i svoje bajke. Tako se Ljubica, sjetivši se oca, snašla u nevolji: *Ljubica uze gudalo i prekriži se. Uzburkale joj se grudi, srce joj se steglo. Hoće li sada gusle pokazati svoju čudotvornu moć? –Što se križaš?- nabusito će otmičar. –Tako me otac učio – snađe se Ljubica. Gusle će tada ljepši zvuk imati.* (1998:141-142)

Tijekom bajke izostalo je pretvaranje likova, no blago za poslušnost i dobra djela nije: *Neznan junak kroz planinu jezdi, iza leđa mu Ljubica djevojka. Kako Ljubičin spasitelj među svatove bane, djevojsku s konja skide i pred kućom je ostavi.* (1998:142), kao ni kazna za ona loša: *Kad se zora navijestila, utihnula njiska i jauci. Pokraj kamena ostale razbijene gusle i ranjenici uokolo povaljani.* (1998:142)

Kroz bajku se provlači biblijski motiv vjere, iskrenosti i poštovanja. Uvjet koji je postavljen Ljubici, kada je dobila gusle u ruke, možemo poistovjetiti s vjerskim zapovijedima i pravilima po kojima trebamo živjeti život da bi dočekali spasenje duše. Čitatelj dobiva pouku o upornosti, iskrenosti, pokornosti i čvrstoj vjeri koja na kraju uvijek dovodi do željenoga cilja.

Likovi u bajci podijeljeni su prema svijetu iz kojega dolaze, socijalnome stanju i etičnosti. U bajci izostaju nadnaravni likovi, to jest svi likovi dolaze iz stvarnoga svijeta. Ekonomsko

stanje likova niti u ovoj bajci nije izravno opisano, ali kroz opis svadbe zaključujemo kako niti jedan od likova u bajci nije siromašan. Dobri likovi u bajci su Ljubica, kapetan Jakov i Zelenko koji je i lik pomagač, dok su zli likovi otmičar i konjanici. Izostanak nadnaravnih likova element je moderne bajke i fantastične priče, pa zaključujemo kako bajka *Zelenova njiska* nije klasična bajka. Ovu tezu potvrđuju detaljniji i sadržajni opisi likova i izostanak crno-bijele karakterizacije likova te bajkovitoga mjesta radnje. Osim što su svi likovi u ovoj bajci odrasli, autor gradi i lik Natka tako da čitatelj sam na temelju njegovih postupaka razluči je li on dobar ili zao lik. S obzirom na navedeno, možemo reći kako nisu svi likovi u bajci stalni, njihovi su postupci motivirani unutarnjim nagonima, a njihove se osobine mogu mijenjati s obzirom na situaciju u kojoj se nalaze što je također karakteristika moderne bajke. Prema pojavnosti stvarnih i izostanku nadnaravnih likova i njihovim ulogama kao i izostanku nadnaravnoga svijeta u bajci, detaljnijim i sadržajnijim opisima i izostanku crno-bijele karakterizacije likova zaključujemo kako je bajka *Zelenkova njiska* moderna bajka.

5.9. Krilati Bolem

Zadnja bajka u zbirci govori o dječaku Bosiljku kojega je na sedmi rođendan napala ptičurina te mu ozlijedila koljeno. Kako se dječaku stanje pogoršavalo, jednu večer na vrata im pokuca baba vidarica. Previla je Bosiljku nogu i rekla kako će preživjeti samo ako tri godine ni riječi ne progovori. Ako bi ipak koju riječ progovorio baba naredi neka vikne Bolem! Bosiljkova se mama svim snagama trudila ispuniti vidaričinu naredbu. Na deseti rođendan probudila je Bosiljka i poslala u šumu po gljiva, kako bi bio sam i izdržao posljednji dan šutnje. Bosiljko se u šumi držao po strani, daleko od gljivara i poslije ručka zaspao. Probudivši se krenuo je kući, putem shvati kako je zalutao pa odluči prenoćiti u šumi. Bosiljka iz sna trgnu vile prigorkinje. Kako ga je njihov razgovor povrijedio, Bosiljko progovori riječ prije isteka zabrane. Sjeti se vidaričinih riječi pa brzo zazove Bolema. Bolem, krilati mladić, uputi Bosiljka što mu je činiti kako bi mu rana, koja se ponovno otvorila, zacijelila. Bosiljko posluša Bolema i svojom hrabrošću spasi okolna sela od orla ubojice.

Vrijeme radnje i ovoga puta dijeli se na unutarnje i vanjsko. Unutarnje vrijeme radnje je noć: *Noćna se rosica nečujno niz lišće roni; gdjejoja se kap otkine s lista i Bosiljku padne na lice.* (1998:147), dok se vanjsko vrijeme radnje odvija tri godine prije glavne radnje u bajci: *Prije tri godine, baš na dan kad je navršio sedam godina, Bosiljka napala neka ptičurina.* (1998:145)

Zbiljsko je mjesto radnje u bajci kuća: *Kasno noću na njihova vrata pokuca neka baba.* (1998:145); i planina: *Letjeli oni tako, letjeli, a onda se Bolem počne uzdizati još više, prema planinskim vrhuncima.* (1998:151); a bajkovito šuma u kojoj se pojavljuju vile: *Stigne u šumu, a šuma puna gljivara.* (1998:146)

Likove u bajci podijelit ćemo prema tri kriterija navedena u prethodnim bajkama. Likovi koji u ovoj bajci pripadaju zbiljskome svijetu su Bosiljko i njegova majka, gljivari, orao, orlica i orlič, dok nadnaravnome svijetu pripadaju vile prigorkinje i Bolem. Socijalno stanje likova nije opisano u bajci, dok je vanjski izgled opisan samo kod orla, orlića i nadnaravnih likova. Vile prigorkinje imaju duge kose, bijelo lice i izrazito su lijepe: *Duge kose niz pleći spustile, pa si rosom lice umivaju. A lice im bijelo pod pustom mjesečinom. Sve su odreda mlađahne i lijepe, ma strah te na tu ljepotu i pogled svrnuti. Besjede se i smiju se, zvonki im smijeh poput rasuta biserja s izvorka odzvanja. Riječi im se jedna u duru utaću, slijevaju se u neku nadnaravnu glazbu, ali jedva koju od njih možeš razumjeti.* (1998:148) Navedeni opis prikazuje karakterističan izgled vila u bajkama. Opisane vile su dobri likovi te je s toga u skladu s crno-bijelom karakterizacijom likova njihova dobrota nagrađena i ljepotom. Vile su u bajci i likovi pomagači. Kako bi pomogla Bosiljku jedna od vila pretvorila se u babu vidaricu i previla mu ranu: *–Prije tri godine naredio mi Bolem da se pretvorim u babu vidaricu i odem u njegovu kuću jer je taj dječak bio na umoru...* (1998:148) Upravo mu ona daje i uvjet koji mora ispuniti kako bi preživio: *Poslao me Bolem da mu ranu izvidam ljekovitim travama što mi ih je dao, ali mi rekao da taj sirotan kroz tri godine ne smije ni jedne rječce prozboriti.* (1998:150), no kazuje mu i čarobu riječ Bolem: *–Ako mu se ipak koja riječ omakne, nek odmah tri puta uzvikne: „Bolem!“* (1998:145)

Bolem se javlja uz vile kao lik pomagač, a Gardaš za njega kaže: *Pređa nj se spusti plavooki mladić. Na leđima mu krila, kosa se po ramenima rasula.* (1998:151) Bolem je bio brižan prema Bosiljku: *Krilati mladić izažme krv iz orlova jezika i uhvati je u posudu, pa krvlju dječaku namaže nogu i omota je lišćem ljekovitim.* (1998:155), no njegove su moći bile ograničene: *–Morat ćeš- slegne Bolem ramenima – jer moja moć ne doseže do one stijene.* (1998:152)

Od svih likova u bajci jedino su orao i orlič zli. Orao je bio osvetoljubiv što saznajemo iz sljedećeg navoda: *Orlušina je imala orlića i on je saznao kako mu je otac stradao. Bio je još žešći i opakii od svoga oca. Počeo se osvećivati ljudima, a tebe je posebno vrebao.* (1998:152), a njegovu zloću Gardaš upotpunjuje i opisom vanjskoga izgleda: *Kako li je velik*

i strašan! Ukrižio opakim očima, čista zloba iz njih proviruje; motri dolinu. Ubojiti mu kljun savijen i napol otvoren, snažne kandže u kamen zario. Ne možeš vjerovati da je ta orlušina prije tri godine orličem bila. (1998:154) Mali orlič bio je baš poput djeda i oca zao: *Pokraj ljuške orlič stoji, eto se već na noge osovio. Školjca kljunićem, ukrižio očima, a pogled mu zao kao u oca ubojice.* (1998:157) Prateći crno-bijelu karakterizaciju likova autor je zlim likovima, sukladno njihovome karakteru, pridodao i odgovarajuće osobine vanjskoga izgleda što uočavamo u prethodnim navodima.

Iako se Bosiljkova majka pojavljuje samo na početku bajke iz njenih postupaka možemo zaključiti kako je vrlo brižna: *Jutros na Bosiljkov deseti rođendan, majka dječaku ispeče rođendanski kolač i pođe da ga probudi. Prišavši dječakovu krevetu stavi mu ruku na usta, kako mu prilikom buđenja ne bi koja riječ izletjela* (1998:146)

Bosiljko je desetogodišnji dječak: *Onaj dječak zvao se Bosiljko, bilo mu deset godina.* (1998:145), hrabar: *Volio je Bosiljko u šumi obnoć biti. Kao i ovo večeras. Oko njega se ptice rascvutale, mili Bože, lijepo li ih je slušati.* (1998:147), i pun ljubavi prema majci: *Volio je Bosiljko jako svoju majku, uvijek joj nastojao ugoditi i nečim je obradovati.* (1998:146), *-Sve mi se čini da je majku svoju napustio. To pogodi Bosiljka posred srca. Ta gdje bi on svoju majku ostavio!* (1998:150) Da je Bosiljko snalažljiv saznajemo iz sljedećih riječi: *Ne časeći ni časka, Bosiljko se uspravi u onom udubljenju. Jednom rukom orlici pod kljun gurne meso, drugom jaje ispod nje izvuče.* (1998:146)

Bosiljko je još jedan primjer junaka čija dobrota, hrabrost i zahvalnost na kraju bivaju nagrađene: *A Bolem, krilati mladić, odnese Bosiljka u selo i spusti ga pred rođenom kućom. Dječak mu zahvali i pohita majci u zagrljaj.* (1998:157)

Kao i u prethodnoj bajci, uvjet zadan Bosiljku možemo usporediti s vjerskim motivom božje zapovjedi, dok krilatoga mladića povezujemo s anđelom čuvarom. Autor nas još jednom uči kako ne treba biti osvetoljubiv jer ništa dobro iz toga ne može izaći. S druge strane snaga, upornost, ljubav i vjera uvijek će nas izvesti na pravi put.

Likovi u bajci *Krilati Bolem* podijeljeni su prema svijetu iz kojega dolaze, ekonomskome stanju i etičnosti. Zbiljskome svijetu u bajci pripadaju Bosiljko i njegova majka, gljivari te antropomorfizirani likovi orla, orlice i orlića, dok nadnaravnome svijetu pripadaju vile prigorkinje i krilati dječak Bolem. Socijalno stanje likova u ovoj bajci nije otkriveno. Dobri likovi u bajci su Bosiljko, njegova majka, vile i Bolem, a zli likovi orao, orlica i orlič. Autor u djelu upotrebljava crno-bijelu karakterizaciju likova, karakterističnu za klasične bajke, što

uočavamo pri opisu Bolema i orla. Bolem i vile su likovi pomagači u bajci, a vila koja pomaže Bosiljku da ozdravi jedina prolazi kroz pretvaranje. Pretvaranje je u ovome djelu u službi dobra i pojavljuje se kako bi lik pomagač izbavio dobrog lika iz nevolje. Likovi su u bajci stalni i ne mijenjaju svoje osobine do kraja bajke. Prema navedenoj karakterizaciji likova, pojavnosti stvarnih i nadnaravnih likova i njihovim ulogama kao i jedinstvu stvarnoga i nadnaravnoga svijeta u bajci zaključujemo kako je bajka *Krilati Bolem* klasična bajka.

6. ZAKLJUČAK

U ovome diplomskome radu analizirana je zbirka bajki *Damjanovo jezero* Ante Gardaša. Rad je usmjeren na analizu likova iz navedene zbirke. Zbirka se sastoji od osam bajki, a osnovna tema joj je traganje za skladom i smislom života. Život u bajkama i stvarni život podudaraju se u moralnim vrijednostima jer oba žude za srećom, pravdom, istinom i ljubavlju.

Kako bi savladali prepreke na svome putu do sreće, ljubavi i slobode junacima bajki pomažu likovi pomagači. Pomagači su najčešće likovi iz nadnaravnoga svijeta i antropomorfizirane životinje, a tu su i čarobni predmeti koji izbavljaju likove iz nevolje. Bajke u sebi nose kletve i uvjete koji se moraju ispuniti, ne bi li se kletva ukinula. Likovi pomagači su ti koji kušaju dobrotu junaka u bajkama prije nego dođu do konačne nagrade. Blago ili nagrada slijedi dobrim likovima za njihova dobra djela, a zle likove za njihova nedjela stiže kazna.

Dom, obitelj i ognjište okosnica su sreće u bajkama, a biblijski motivi naglašavaju težnju za pravdom. Autor kroz cijelu zbirku poručuje kako treba biti ustrajan u dobroti, čvrst u vjeri, hrabar, milostiv i nepokolebljiv kako bi došli na pravi put i dočekali konačnu sreću. Ljubav, dom, obitelj, dobro djelo i jednakost neprocjenjiva su blaga koja trebamo njegovati i podijeliti s drugima.

Likovi su u bajkama podijeljeni prema tri kriterija: svijetu iz kojega dolaze odnosno podjeli na zbiljske i nadnaravne, etičnosti odnosno podjeli na dobre i zle i socijalnome stanju odnosno podjeli na bogate i siromašne kako bi se odredilo smatra li se navedena zbirka klasičnom ili modernom zbirkom bajki.

Zbirka donosi podjednak broj likova iz stvarnoga i nadnaravnoga svijeta, no i ravnotežu između dobrih i zlih likova. S obzirom na likove iz nadnaravnoga svijeta koji su karakteristični za bajke, u zbirci *Damjanovo jezero* pojavljuju se: vile, vještica, čarobnica, patuljci, neimenovana stvorenja i divovi. Gardaševi Vodendivovi drugačiji su od klasičnih divova iz bajki jer žive u podvodnome carstvu.

Autor ne donosi konkretne informacije o ekonomskome stanju likova, njega saznajemo kroz opise domova likova, njihovih postupaka ili događaja oko kojih se gradi radnja bajke.

Etičnost likova najvećim je dijelom prikazana crno-bijelom karakterizacijom karakterističnom za klasične bajke uz dopunu ili isključivo s detaljnim, sadržajnijim i opširnijim opisima koji su elementi moderne bajke, a javljaju se u bajkama *Kraljica Felicita* i *Zelenkova njiska*.

Osim karakterizacije likova, kao element moderne bajke, u zbirci se pojavljuju i likovi koji nisu zadani i mijenjaju svoje osobine kroz djelo, no ne izostaju ni elementi fantastične priče. Bajka *Čudo na kamenitom brijegu* donosi točnu granicu između stvarnoga i nadnaravnoga svijeta propadanjem dječaka Petra kroz otvor u zemlji, a slično je i u bajci *Kraljica Felicita*, dok se jedinstvo dvaju svjetova uočava u bajkama poput *Brončanog kotlića*, *Damjanovog jezera*, *Lahorki*, *Ledendvoru* i *Krilatome Bolemu*.

Ovisno o zastupljenosti pojedinih likova u bajci, njihovoj karakterizaciji i uloz te jedinstvu stvarnoga i nadnaravnoga svijeta bajke su određene kao klasične bajke poput *Brončanoga kotlića*, *Damjanovog jezera*, *Ledendvora*, *Lahorke* i *Krilatoga Bolema*, moderne bajke poput *Zelenkove njiske*, fantastične priče poput *Kraljice Felicite* ili nisu jednoznačno određene poput *Čuda na kamenitom brijegu* jer u njima supostoje elementi svih podvrsta.

S obzirom na istraženo uočavamo kako promatranu zbirku većinom čine klasične bajke uz elemente modernih bajki i fantastičnih priča, stoga zaključujemo kako je zbirka bajki *Damjanovo jezero* Ante Gardaša zbirka klasičnih bajki.

BIBLIOGRAFIJA

1. Gardaš A. (1998.) *Damjanovo jezero bajke*. Zagreb: Znanje

LITERATURA

1. Hranjec S. (2004.) *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Školska knjiga
2. Hranjec S. (2006.) *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
3. Hranjec S. (2009.) *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa
4. Hranjec S. (2001.) *Etičnost bajke ili: Zašto bajka djetetu?*. *Zlatni Danci 3: Bajke od davnina pa do naših dana*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pedagoški fakultet Osijek, Hrvatski znanstveni zavod u Pečuhu, odsjek za kroatistiku Sveučilišta u Pečuhu, Matica hrvatska Osijek (2001.), str. 113.-119.
5. Težak D., (2008.) *Gardaševo mjesto u hrvatskoj dječjoj književnosti*. *Zlatni danci 9: Život i djelo(vanje) Ante Gardaša*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Osijek, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska Osijek (2001.), str. 11.-26.
6. D. Težak, S. Težak (1997.) *Interpretacija bajke*. Zagreb: DiVič
7. Pintarić A. (1997.) *Zlatna kočija s dvanaest bijelih konja. U potrazi za skladom Jezično-metodičke studije i modeli*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pedagoški fakultet Osijek (1997.), str. 9.-30.
8. Pintarić A. (2008.) *Umjetničke bajke-teorija, pregled i interpretacije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Matica hrvatska Osijek